

Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Калініч Анастасія Олегівна

«Соціально-психологічні моделі інформування про людей з інвалідністю»

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня

бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

Полівко Лариса Юріївна

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи,

кандидат соціологічних наук, доцент

Люта Леся Петрівна

(підпис)

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ «ТОЛЕРАНТНОСТІ» ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	5
1.1. Загальні положення про толерантність та інвалідність.....	5
1.2. Підходи до вивчення та дослідження феномену моделей інвалідності.....	9
1.3. Ефективні моделі інформування про людей з інвалідністю та роль соціального працівника у них.....	14
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ПОІНФОРМОВАНOSTІ ПРО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ СЕРЕД ПЕДАГОГІЧНОГО СКЛАДУ/ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	22
2.1. Опис дослідження та характеристика вибірки.....	22
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	26
2.3. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	28
Висновки до розділу 2	34
РОЗДІЛ III. РЕКОМЕНДАЦІЙНА ПРОГРАМА	36
3.1. Опис рекомендаційної програми	36
3.2. Апробація та результати проведеної програми.....	41
3.3. Перспективи розвитку програми.....	55
Висновки до розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що через повномасштабне вторгнення в нашу країну стане ще більше людей з різними видами інвалідності, зокрема, військових/ветеранів та цивільних людей. Станом на вересень 2023 року показник кількості людей з інвалідністю в Україні сягнув 3 мільйонів осіб. Тобто за півтори роки кількість людей з інвалідністю підвищилась на півмільйона. А це значна частина населення нашої країни. Саме тому всім громадянам доведеться вчитися жити в нових реаліях, тому всім нам важливо знати як правильно називати та комунікувати з людьми з інвалідністю. Питання інвалідності досліджували багато українських та закордонних вчених, таких як Юкер Х., Чапман А., Байда Л., Ван Д., Грибальський Я., Найда Ю., Гутерман А., Берідж К., Канішевська Л., Азін В., Буров С., Боряк Н., Рябоконь В., Панченко О., Соболев Є, Красюкова – Еннс О., Полумисна О, Томас С., Стоун І., Новак М., Бейкер М. Існує багато моделей інвалідності, але зараз в нашій країні актуальна модель інклюзії, що є аспектом соціальної моделі інвалідності. Але, на жаль, на даний момент недостатньо просвітницької роботи про правила комунікації та толерантну термінологію щодо людей з інвалідністю. Саме тому цю сферу треба посилювати, бо кількість людей з інвалідністю зростає, а Україна має рухатися до європейських цінностей, а відповідно формувати свідоме та толерантне суспільство у різних аспектах, в тому числі, до проблем інвалідності та людей, які її мають. Проблема також полягає в недостатній кількості та доступі до інформації, через що громадськість має певні упередження та стереотипи щодо людей з інвалідністю. А це, у свою чергу, призводить до дискримінації та виключення їх із суспільства. Увесь світ пройшов доволі довгий шлях у зміні ставлення до людей з інвалідністю, і зараз ситуація є набагато кращою за ту, яка була 100 років тому. Саме тому наше дослідження звертає увагу на питання толерантності до людей з інвалідністю та просвітницької роботи серед населення України та роль фахівців із соціальної роботи у цьому. Просвітництво може допомогти в

розвитку стратегій для ефективного інформування та забезпеченні рівноправ'я для людей з інвалідністю та без неї. Також важливим аспектом є дослідження того, які моделі є ефективнішими у подачі інформації та у якому форматі (текст, відео, лекції, презентації, реклама у соціальних мережах, тренінги, історії з життя, робочі кейси тощо). Від правильно поданої інформації у людей можуть з'являтися нові позитивні уявлення про людей з інвалідністю, а стереотипи відходять на другий план. Виходячи із вищезазначеного, ми обрали тему нашої кваліфікаційної роботи: **«Соціально-психологічні моделі інформування про людей з інвалідністю».**

Мета – дослідити сучасні соціально-психологічні моделі інвалідності, розробити та апробувати ефективні методи інформування громадськості про людей з інвалідністю.

Завдання:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні підходи та моделі щодо поняття інвалідності.
2. Визначити найбільш ефективні соціально-психологічні моделі для просвітницької роботи щодо людей з інвалідністю.
3. Дослідити участь соціальних працівників у процесі висвітлення інформації про людей з інвалідністю.
4. Розробити та апробувати ефективні методи інформування громадськості про людей з інвалідністю.

Об'єкт – просвітницька робота щодо питань інвалідності в суспільстві.

Предмет – соціально-психологічні моделі інформування про людей з інвалідністю.

Методи – емпіричні методи дослідження: опитувальник-інтерв'ю, спрямований на визначення потреби застосування соціально-психологічних моделей інформування серед соціальних працівників, педагогічного складу та учнів загальноосвітніх закладів; тренінги; лекції; теоретичний метод дослідження: контент-аналіз.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ «ТОЛЕРАНТНОСТІ» ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1. Загальні положення про толерантність та інвалідність

У сучасному світі кожна людина має знати, що таке толерантність і послуговуватись нею у повсякденному житті. Варто пам'ятати про те, що люди відрізняються вірою, національністю, расою, політичними переконаннями, гендером, соціальним статусом, релігією, статтю тощо. Багато науковців досліджували дане питання. Наприклад, у своїй праці «Tolerance and perspective towards disability: a mixed methods study» Л. Костич та П. Караман говорять про те, що толерантність можна визначити як стан, в якому людина терпить або мириться з чимось або кимось [34]. Але це визначення вказує нам на те, що люди мають терпіти одне одного, а не ставитися з повагою і приймати кожну людину. Тому у Декларації принципів толерантності від ЮНЕСКО, затвердженій ще у 1995 році, є краще визначення цього терміну. Трактуються воно так: «Толерантність – це повага, прийняття і визнання багатого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження і способів людського буття... Це не лише моральний обов'язок, але й політична та правова вимога» [4]. Це тлумачення є доволі влучним і акцентує саме на повазі до іншої людини, якою б вона не була, якщо це не виходить за рамки закону. Схожої думки дотримується і Канішевська Л., тому у своїй статті «Аналіз феномена «толерантність» в гуманітарних науках» вона зазначає: «Дійсна толерантність гармонійна: вона базується як на свідомих установках, так і на неусвідомленій інтуїтивній доброзичливості» [9]. І дана теза є доволі важливою у сприйнятті інших людей та формуванні толерантного суспільства. Бо толерантне ставлення має бути у кожної особи до всіх. Якщо людина не задумуватиметься над тим щоб вчинити «правильно», а просто так робитиме автоматично – тоді ми і досягнемо того суспільства, в якому буде комфортно кожному. Але важливо

не плутати термін «толерантність» з терміном «толерування». Адже другий термін має дещо негативний відтінок і означає «акт або приклад терпимості, особливо до того, що насправді не схвалюється» [27].

В Україні на сьогодні різко стоїть питання толерантності щодо людей з інвалідністю, бо з кожним днем їх стає все більше. Термін «інвалідність» чули всі люди. Однак, різні джерела розкривають його по-різному. Не існує одного єдиного джерела, яке би тлумачило даний термін і яким би всі послуговувались. Бо всі визначення залежать від специфіки, і тому в різних джерелах можуть надавати відмінний контекст цим термінам, акцентуючи увагу на певні окремі деталі. У нашій науковій роботі ми будемо здебільшого послуговуватись визначенням, яке наведене у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Воно свідчить про те, що інвалідність – міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [7]. Цей термін здається цілісним, але якщо вчитатись детальніше, то можна побачити, що в ньому розставлені певні акценти, одним з яких є держава. Важливо розуміти, що не тільки держава має впроваджувати певні дії щодо людей з інвалідністю, а й інші люди. Бо все починається з самої людини, тоді і держава краще включатиметься у забезпечення рівних прав усіх людей, незалежно від того чи є в них інвалідність, чи немає. Варто усвідомити те, що всіх людей з дитинства мають навчати толерантності, аби кожен знав як правильно спілкуватися з людьми з інвалідністю і знати правильні терміни, якими варто послуговуватись. Бо і досі можна почути такі слова, як інвалід, людина з особливими потребами, людина з обмеженими можливостями, даун, дебіл, аутист, візочник тощо. Вони застосовуються і щодо людей з інвалідністю, і так само в образливих фразах щодо людей без інвалідності. В сучасному світі такі терміни неприпустимі, бо кожен з нас має поважати

інших. Наступним акцентом, який наведений у визначенні Закону є обмеження життєдіяльності особи. Насправді ж, якщо заглибитися у цю тему, то можна зрозуміти, що є різні види інвалідності, і хтось може робити більше, а хтось менше, але це так само працює і з людьми, які не мають інвалідності. Тому хотілося б, щоб в цьому тлумаченні терміну не було таких різких висловів, а все було більш згладжено. Наприклад, замінити термін «обмеження життєдіяльності» на «обмеження можливості участі». Даний термін закріплений в «Національному класифікаторі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я», і означає «проблеми, з якими особа може зіткнутися під час участі в життєвих ситуаціях» [10, с.6]. Якщо підсумувати, то даний термін є найбільш влучним, бо часто люди з інвалідністю не можуть брати участь в певних подіях не через те, що вони мають інвалідність, а через те, що простір не підлаштований для їх потреб, а також через те, що люди і досі не хочуть включати осіб з інвалідністю у їх повсякденне життя, вони неначе витісняють їх і намагаються не помічати. Хоча за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я приблизно 1,3 мільярда людей у світі мають інвалідність. Це становить 16% населення, або кожну шосту людину [3]. Враховуючи це, можна зрозуміти, що це значна частка суспільства, тому важливо знати як правильно комунікувати з людьми з різними видами інвалідності. Такі правила важливо знати не тільки фахівцям із соціальної роботи, психологам, працівникам державних та недержавних установ тощо, а і іншим людям для спілкування у повсякденному житті. Бо кожен з нас щодня стикається з великою кількістю людей, серед яких можуть бути і люди з інвалідністю.

Л. Костич та П. Караман у своїй статті «Tolerance and perspective towards disability: a mixed methods study» говорять про те, що саме суспільство конструює інвалідність через її несприятливі умови, але воно також може усунути їх шляхом технічної адаптації простору, надання допоміжних засобів та інших форм підтримки [34]. У самій роботі досліджується ставлення та сприйняття учнями молодшої та середньої школи

однокласників, які мають інвалідність. Дослідники висунули гіпотезу, згідно якої вважають, що учні мають розвинену толерантність стосовно людей з інвалідністю. Учням молодшої школи давали завдання намалювати однокласника з інвалідністю, і згідно цього робили висновки щодо їх ставлення. А учням середньої школи дали пройти спеціальну анкету-методику, яка також дала уявлення про їх сприйняття людей з інвалідністю. Результати виявилися не вельми втішними, а гіпотеза підтвердилася лише частково. Проаналізувавши відповіді учнів, дослідники зрозуміли, що учні без інвалідності та з типовим розвитком сприймають своїх однокласників з інвалідністю як непевнених у собі людей, з якими не хочеться спілкуватись, бо не бачать у них цікавого співрозмовника. Аналіз малюнків дав зрозуміти, що діти не сприймають таких однокласників щасливими та взагалі стараються не взаємодіяти з ними. Таке ставлення пригнічує учнів з інвалідністю і не дає нормально розкритись у соціумі. У підсумках дослідники додають, що люди з інвалідністю часто стикаються з «нечутливістю», яка може ускладнювати їхнє спілкування з іншими людьми. Також, додають, що вона виникає, коли інші не розуміють природи інвалідності або не визнають її [4]. Однак, більшість учнів ставиться з повагою до людей з інвалідністю, і вважає себе поінформованою про них, але менш інформованою щодо підтримки людей з інвалідністю. Загалом, ці результати свідчать про позитивне ставлення до інвалідності, а також про потребу суспільства в більшій кількості інформації про людей з інвалідністю та їхні потреби [4]. Такі дослідження дають нам зрозуміти, що дана тема є дуже важливою, і варто виховувати толерантність до всіх людей ще з дитячого віку і вчити дітей уникати булінгу тих, хто відрізняється від них самих, як зазначають Піонтківська О. та Хоружий С. у одній зі своїх статей [20]. Така проблема є не тільки зараз, а також існувала і раніше. І ставлення до людей з інвалідністю змінювалося з плином часу, як і розуміння толерантності у суспільстві.

1.2. Підходи до вивчення та дослідження феномену моделей інвалідності

Україна, як і інші держави, пройшла довгий шлях у ставленні до людей з інвалідністю, наразі ми рухаємося до європейських цінностей. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначає певні принципи, яких має дотримуватись суспільство стосовно всіх, в тому числі і до людей з інвалідністю. Вони включають в себе повагу до гідності, недискримінацію, участь та інтеграцію в суспільство, доступність, повагу до відмінностей тощо [11].

У навчально-методичному посібнику «Інвалідність та суспільство» автори наводять хронологію ставлення до людей з інвалідністю в різних країнах, починаючи з античності. Вони зазначають, що в античності ставились до людей з інвалідністю як до неповноцінних або покараних Богом. Але був і зворотній бік – про людей, які мали судоми, говорили, що до них «торкнувся пальцем Бог» та вважали їх святими [8]. Якщо говорити про Стародавню Грецію та Рим, то в них також було негативне ставлення до людей з інвалідністю, яке всіляко описували тодішні філософи. Дослідники говорять про те, що все почало змінюватись, коли з'явилося християнство. З його приходом людей з інвалідністю почали жаліти, і вони жили на утриманні церков або збиранні милостині, але в той же час їх так само виключали з суспільства, як це і було раніше. Все так само продовжувалось і у Середньовіччі, аж до епохи Відродження, де панували гуманістичні прагнення і бажання допомогти людям з інвалідністю. Цікавим є те, що у XVI-XVII століттях заклали передумови до медичної моделі інвалідності, якою і дотепер послуговуються у деяких країнах. У XVII-XVIII століттях панували цирки та шоу з людьми з інвалідністю, що, очевидно, не було гуманним. Але вже на початку XIX століття почали з'являтися реформісти, які намагались впроваджувати послуги для людей з інвалідністю на кращому рівні. Попри всі намагання ще до початку XX століття різні країни вводили чимало заходів, що обмежували участь людей з інтелектуальними

порушеннями та ізолювали їх від суспільства. Всіх людей з інвалідністю вважали недостойними і всіляко дискримінували та винищували. Таке свавілля відбувалося аж до закінчення Другої світової війни. Науковці зазначають: «Політика багатьох держав стосовно людей з інвалідністю протягом століть була спрямована на одну ціль – зробити їх «непомітними» та приховати від упередженого суспільства» [8]. Але в той період в багатьох країнах почали закладатись основи соціальної моделі інвалідності та з'явилося поняття інтеграції, однак не в Україні. У своїй праці «Людина з інвалідністю в Україні у фокусі науки (огляд літератури)» Полумисна О. О. досліджує ставлення до людей з інвалідністю у Радянській Україні. Науковиця зазначає, що про людей з інвалідністю і взагалі про їх наявність, проблеми, складнощі виживання було заборонено говорити у всіх країнах, що входили до Радянського Союзу [15]. Влада в СРСР не визнавала інвалідність та робила ілюзію того, що таких людей не існує, а тих хто намагався суперечити цьому – ліквідувала. Тож, можна сказати, що і дотепер пануючими моделями інвалідності є медична та соціальна.

Однак, існують і інші моделі інвалідності. Найпопулярнішими з них після медичної та соціальної є: моральна, економічна, культурна та модель благодійності.

Моральна модель (іншою назвою є релігійна) є найстарішою моделлю з існуючих. Вона говорить про те, що інвалідність – це покарання від Бога за гріхи самої людини або її сім'ї та предків. Ретіф М. та Летшоса Р. у своїй праці зазначають, що існувала ще одна думка на цей рахунок. І вона звучить так, що інвалідність – це випробування, яке послане людині Богом, і якщо вона з ним не змогла впоратись, то це означає, що її віра є недостатньою [36, с.2]. Незважаючи на те, що ця модель є найстаршою, але вона і досі є доволі популярною серед людей, особливо релігійних.

Економічна модель – це така модель, в якій найголовнішим є працездатність особи. Бікенбах Е. у своїй роботі зазначив, що інвалідність у економічній моделі можна визначити як нездатність виконувати соціально

цінні ролі, найчастіше вони є трудовими [25]. Тобто, можна сказати, що дана модель є недосконалою, адже людина з інвалідністю, яка здатна працювати не вважатиметься людиною з інвалідністю, а от людина, яка не може працювати через інші причини може вважатись такою.

Культурна модель інвалідності досі залишається на стадії розробки та вдосконалення, тому і досі в неї немає якогось конкретного визначення. Вона покликана об'єднати всі аспекти життя: фізичний, соціальний, культурний та психологічний. Дослідники вважають, що вона має бути наступною домінуючою моделлю після медичної та соціальної. У своїй праці дослідник Твардовський А. зазначає основу тези культурної моделі: «Люди сприймають реальність крізь призму своєї культури та досвіду, набутого разом з нею» [39].

Модель благодійності базується на тому, що люди з інвалідністю є жертвами несприятливих обставин і тому їх треба жаліти. Ретіф М. та Летшоса Р. у своїй праці зазначають, що «на відміну від моральної та/або релігійної моделі інвалідності, яка здебільшого негативно ставиться до людей з інвалідністю, благодійна модель прагне діяти на користь людей з інвалідністю, заохочуючи гуманне ставлення до людей з інвалідністю» [36, с.6].

Однак, ці моделі є не такими поширеними на сьогодні. Тож, А. С. Гутерман у своїй роботі також зазначає про конкурентність соціальної та медичної моделей, саме від них пішли розгалуження, які трактують інвалідність по-різному, але все ще є похідними від основних двох моделей. Автор говорить, що «Медична модель розглядає інвалідність як проблему, яку медична наука повинна виправити за допомогою лікування або реабілітації, щоб людина могла вписатися у світ так, як це має бути в очах людей без інвалідності» [31, с.6]. Однак, ця модель не враховує того, що не всі форми інвалідності можна «вилікувати», а от адаптувати простір і навчити людей приймати одне одного, здається реальнішим. Тож, А. С. Гутерман у своїй статті цілком чітко окреслює проблему у соціальній моделі, як тенденції суспільства розглядати «тих, хто не відповідає нормалізованим

характеристикам та/або нормам ... як «інших», а потім поміщати їх на найнижчі рівні соціальної ієрархії ... і відокремлювати їх від суспільства, замість того, щоб цінувати ці відмінності» [31, с.7]. У висновках до своєї роботи А. С. Гутерман наводить цікаве твердження, яким можна підсумувати все його дослідження, він зазначає, що зараз більшої ваги набула соціальна модель інвалідності, яка говорить про те, що людей з інвалідністю робить суспільство, а не їхні тіла [31, с.7]. Це значить, що автор схиляється до того, що інвалідність – це більше соціальний конструкт, а не біологічний. Бо якщо б середовище було підлаштовано під всіх, то людям з інвалідністю не довелося б постійно прохати про допомогу, адже вони і самі могли б впоратися зі своїми потребами. Клара В. Беррідж та Марті Мартінсон у своїй роботі наводять схожу думку і зазначають, що «людина стає особою з інвалідністю не через порушення, а тому, що соціальне і фізичне середовище робить життя з порушенням складним» [24]. Тому варто усвідомлювати важливість середовища для всіх людей. Якщо кожній людині буде зручно пересуватися, спілкуватися, отримувати інформацію тощо, то і інвалідність сприйматиметься просто як інвалідність, а не як неспромога.

Варто зазначити, що поки не можна цілком стверджувати те, що Україна на сьогодні повністю послуговується соціальною моделлю у всіх аспектах. Бо у законодавчих документах, зокрема у тих, які регулюють право, і досі використовують термін «інвалід». Саме на цю тему Соболев Є. Ю. у своїй праці вказує на те, що наше законодавство України потребує доопрацювання, щоб стати антидискримінаційним [19]. Варто зауважити, що Україна намагається всіляко впроваджувати соціальну модель у всі аспекти життя суспільства, хоча наразі ми є більш зосереджені на інклюзивній освіті. У Законі України «Про освіту» зазначається, що «інклюзивне навчання - система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [6]. Тому цей аспект є доволі важливим і він потребує все більшого розвитку. Адже в

Україні наразі функціонують інклюзивні класи в школах, але самі будівлі не підлаштовані для дітей з інвалідністю. Лише в невеликій кількості шкіл є пандуси та доступні вбиральні для дітей з порушенням опорно-рухового апарату. І ніде немає навчальних матеріалів шрифтом Брайля для дітей з порушенням зору та перекладачів жестової мови для дітей з порушенням слуху. На жаль, ці діти досі залишаються в інтернатних установах і не знають як це – комунікувати з людьми, які не мають таких же порушень, як і вони самі. На сьогодні інклюзивна освіта працює виключно для дітей, які не мають певних фізичних порушень. Однак, інклюзивна освіта залишається в основному лише в загальноосвітніх закладах, а дошкільні заклади та заклади вищої освіти досі є не готовими до цього. Полівко Л. Ю. у своїй роботі надає рекомендації щодо розбудови інклюзивного простору у дошкільних закладах та зазначає, що дотримання їх слугуватиме поштовхом до підвищення готовності дошкільних закладів до роботи з дітьми з інвалідністю [13]. Якщо всі дошкільні заклади послугуватимуться ними, то наша виховна та освітня сфери стануть швидше інклюзивними та доступними для всіх. Також, не можна оминати такої теми, як працевлаштування людей з інвалідністю. Багато дослідників зазначають, що люди з інвалідністю стикаються з бар'єрами у влаштуванні на роботу повселюдно. Так Петтініккіо Д. та Марото М. Л. у своїй роботі зазначають те, що людські можливості та доступ до робочих місць часто має більший вплив на їх економічні результати, ніж їх персональні фізичні здібності [35]. І це, безумовно, так і є, адже іноді одна людина може мати більший потенціал та бажання працювати, ніж інша. І це не залежить від того чи має людина інвалідність, чи ні. Дослідники зазначають, що сьогодні проблема ексклюзії на ринку праці є доволі важливою, адже наразі 42 мільйони людей з інвалідністю робочого віку проживають в країнах Євросоюзу, і лише менше половини з них працевлаштовані, натомість у людей без інвалідності ця частка складає троє працевлаштованих з чотирьох. Саме тому нашій країні варто рухатись у правильному руслі і розбудовувати інклюзію та доступність у всіх ланках.

1.3. Ефективні моделі інформування про людей з інвалідністю та роль соціального працівника у них

Кожен день ми стикаємося з великими потоками інформації, і не завжди вона є корисною. Часто люди не сприймають важливу інформацію, яка подана сухо або нецікаво. Тому надзвичайно важливо знаходити правильні методи інформування населення, які зможуть дати дійсно хороший результат, а саме – хоча б зацікавити людей сприйняти подану інформацію. На даний момент існує безліч моделей інформування суспільства, починаючи від форматів друкованих видань та закінчуючи соціальними мережами. Через таке різноманіття у людей є безліч способів поширювати та отримувати інформацію. Тому кожному, хто хоче, щоб люди сприйняли його інформацію, варто шукати незвичайні шляхи вирішення та підходи до подачі цих відомостей.

Сьогодні наявна невелика кількість проєктів, які спрямовані на інформування про людей з інвалідністю, про правильну комунікацію та термінологію. Але дуже мало ініціатив, які мають повну підсумовану інформацію про всі види інвалідності та порушень, або хоча б про найпоширеніші в Україні. Зазвичай ці розробки вузької направленості, тобто якщо організація займається реабілітацією людей з порушенням слуху, то всі їх ідеї стосуються саме цієї форми інвалідності. Але наразі в Україні з кожним днем збільшується кількість людей з інвалідністю. Тому, зважаючи на дану ситуацію, важливо розширювати кількість таких ініціатив, навіть якщо вони не будуть масштабними. І, насамперед, цим мають займатися соціальні працівники. Але, на жаль, в сучасному світі існує не дуже позитивний образ соціальних працівників, а часто їх взагалі не помічають і не сприймають серйозно. Гейлі Дж. у своїй статті наводив висловлення соціального працівника з журналу *Community Care Magazine*: «Усе добре, що ми робимо, відверто не має значення. Саме погані новини та скандали продають газети, це так просто» [29]. Це висловлення вказує на те, що зазвичай робота

соціального працівника нікого не цікавить, поки не станеться щось «гучне», велике та скандальне. Тоді вже на них можуть звернути увагу і навіть забагато уваги. Важливість соціальної роботи сьогодні важко переоцінити. Саме тому необхідно формувати в очах людей правильний образ соціального працівника. Та зображенню правдивого, а тим паче позитивного образу заважають негативні стереотипи про соціальну роботу та про соціальних працівників, зокрема. Саме тому для громадськості варто перш за все показати позитивний образ фахівців із соціальної роботи та дати зрозуміти важливість їх роботи та вкладу у суспільство.

Тож, важливо обирати актуальні на даний момент формати інформування. Сьогодні їх існує велика кількість, серед них: телебачення, газети, вулична реклама, буклети, інтернет-сайти, соціальні мережі, тренінги, лекції, відеоформати тощо. Н. Боряк у своїй роботі, в якій він досліджував зв'язок між соціальною роботою та ЗМІ, зазначав, що у сучасному суспільстві найважливішу роль відіграють засоби масової інформації [2]. І дійсно, це так, бо інформують нас про всі сучасні новини як в Україні, так і закордоном. Саме через ЗМІ ми можемо дізнатись про актуальні речі на рівні держави, і саме на рівні держави і варто впроваджувати ініціативи щодо інформування про людей з інвалідністю, адже тоді це пошириться на доволі велику аудиторію. Хорошим прикладом такого впровадження є ініціатива першої леді України Зеленської О. В. «Без бар'єрів». Ця програма створена в кооперації з різноманітними організаціями, зокрема з громадською організацією «Безбар'єрність». Вона покликана розкрити у суспільстві тему доступності та безбар'єрності, та пояснити як саме правильно комунікувати з людьми. На сайті можна пройти швидкий тест про безбар'єрність, почитати словник для безбар'єрного спілкування, дізнатися як правильно проводити заходи, аби вони були доступними для всіх та багато іншого. Також, важливим є те, що дана програма спрямована не тільки на інформування про людей з інвалідністю, а і до суспільства загалом. Зокрема і про расову приналежність, різноманітні соціальні групи, ЛГБТІК+ спільноту тощо. Тому

можна говорити про те, що даний проєкт покликаний зробити наше суспільство більш толерантним та свідомим. Варто зазначити, що в української громадськості є довіра до ЗМІ, а особливо це помітно у старшого населення. Тому завдяки ним можна нести зміни у суспільство. Чмут Я. та Широких А. у своїй роботі наголошують на тому, що ЗМІ є каталізатором соціальних процесів і змін [21, с.149]. Схожої думки дотримується і Панченко О.А. у своїй статті, вона говорить про те, що «ЗМІ перетворилися на «четверту» владу, від якої багато в чому залежать зміни, що відбуваються» [12, с.317]. Тому ця модель інформування може стати цілком вдалою та поширеною.

Не можна оминати і сучасні ініціативи для людей з інвалідністю і про них. До прикладу, зараз діє проєкт «Час вийти на світло» від громадської спілки «Ліга сильних», який покликаний вказати на те, що в нашому суспільстві є люди з інвалідністю, і вони всі різні, кожен зі своєю історією, так само як і люди без інвалідності. У проєкті взяли участь десять людей з інвалідністю з різних областей України, кожному з них зробили професійну фотосесію та зафільмували їх життєві історії. Даний проєкт ставить на меті – зробити людей з інвалідністю «видимими» у суспільстві. Важливо зазначити, що всі відео з історіями людей супроводжуються перекладом жестовою мовою [16]. Також зараз набирає популярності тревел-шоу ветерана Олександра Будька з ампутованими нижніми кінцівками. Воно виходить на каналі «Терен» (що є позивним військового) під назвою «Відвал ніг або All інклюзив». Ведучий шоу подорожує з гостями по містах України і перевіряє їх на інклюзивність та доступність. Сам ведучий позиціонує свій проєкт як розважальне інклюзивне шоу. Важливим є те, що протягом всього шоу автор додає підказки, що говорять про правильну термінологію стосовно людей з інвалідністю, а також правила толерантної комунікації з ними. Також, все шоу супроводжується перекладом жестовою мовою. Метою даного проєкту є вказати місцевим бізнесам та державі на те, що наразі в країні існує проблема з фізичною доступністю для людей з інвалідністю та без, бо насправді ліфти,

пандуси, кнопки виводу персоналу та правильні бордюри важливі не тільки для осіб з інвалідністю [22]. Також, хочемо зазначити про проєкт громадської організації «Відчуй» – «Інклюзивно привітні». Даний проєкт має різні види заходів: проста лекція на 1 годину, теоретичний тренінг на 3 години та базовий тренінг з практикою на 8 годин. Він розроблений для українських бізнесів, аби навчити їх правильній комунікації з людьми з інвалідністю, а також вказати на те як важко доводиться людям з інвалідністю у повсякденних справах через фізичні бар'єри. Вони включають в себе інформування про термінологію, порушення опорно-рухового апарату, порушення слуху, порушення зору, ментальні порушення та епілепсію. В розширеному виді тренінгу кожен учасник зможе ненадовго опинитися на місці людини з порушеннями опорно-рухового апарату на кріслі колісному, а також людиною з порушенням зору, аби зрозуміти бар'єри, з якими стикаються ці люди кожного дня. А також, що не маловажливо кожна людина може спробувати себе у ролі супроводжуючого людини з інвалідністю [18]. Також, ще одною цікавою ініціативою є музей «Третя після опівночі», в якому відвідувачі можуть на деякий час відчувати себе людиною з порушенням зору, адже в музеї панує суцільна темрява. Люди можуть сходити в магазин, перейти дорогу, купити чай в автоматі, прогулюючись парком та відвідати виставку залишаючись в одному приміщенні і не бачачи абсолютно нічого. Важливим є те, що гіді цього музею люди з порушенням зору, тому як ніхто знають як це жити у постійній темряві та як справлятися з цим [17]. Тому можна сказати, що ці типи інформування у вигляді відео у соціальних мережах, інтернет-сайтів, тренінгів, музеїв та семінарів наразі є популярними і вагомими. І зараз стає все більше таких ініціатив, але не всі вони є доступними по фінансових можливостях.

Тож, важливо наголосити на тому, що є різного роду моделі та формати інформування, тому на основі проведеного теоретичного аналізу, ми сформували основну модель інформування, бо вважаємо, що вона буде доволі ефективною. Вона складається з таких складових: просвітницька, наукова,

наснаження та поширення інформації. У просвітницьку складову входять такі формати, як лекції, тренінги, семінари та курси. Вона покликана на інформування та засвоєння людьми знань про термінологію, правила поводження з людьми з інвалідністю та комунікацію з ними. У наукову складову ми включили такий формат, як написання наукових статей, які можуть розкривати основні проблеми, бар'єри з якими стикаються люди з інвалідністю та важливість самої теми інвалідності, участь у наукових конференціях, підвищення кваліфікації, а також ознайомлення з науковими роботами та рецензування їх. Ця складова покликана розвивати науковий інтерес громадськості до теми інвалідності. У складову наснаження ми додали такі формати, як наведення та розв'язання робочих кейсів з людьми з інвалідністю, життєві історії, практичні вправи, запрошення на заходи самих людей з інвалідністю та демонстрація соціальних роликів. Дана складова покликана викликати активну зацікавленість до цієї теми, а також емпатію до людей з інвалідністю, шляхом демонстрації бар'єрів, які виникають кожного дня у людини з інвалідністю. У складову поширення ми додали рекламні кампанії у соціальних мережах, на телебаченні, у закладах освіти, на робочих місцях, на рівні держави та шляхом інших каналів, а також додали такий компонент як «сарафанне радіо». Дана складова спрямована на те, щоб поширювати інформацію про певні заходи або ресурси щодо теми людей з інвалідністю. І важливо зазначити те, що ця реклама має бути подана цікаво та нестандартно, задля того, щоб викликати інтерес громадськості до цієї теми. А серед професій, які безпосередньо працюють з людьми варто запровадити обов'язкове проходження заходів спрямованих на інформування про людей з інвалідністю, а також постійне проходження підвищення кваліфікації.

Висновки до розділу 1

У сучасному суспільстві дуже важливою є толерантність до всіх людей без винятку, окрім тих, хто знаходиться поза законом. Толерантність має формуватися з дитинства і в подальшому регулюватись законом. Різні джерела трактують цей термін по-різному, одні ставлять акцент на терпимості, а інші на повазі. Важливо розуміти, що толерантність не означає те, що ми маємо змінити свою думку, а просто мати повагу до думок інших, намагатися ставити себе на місце іншої людини. Є велика різниця між толерантністю та толеруванням. Бо толерування частіше має негативне забарвлення і означає схвалення та терпимість до чогось, що не відповідає загальнолюдським цінностям, а також часто виходить за рамки закону різних країн.

Толерантність важлива, зокрема і до людей з інвалідністю. Бо з кожним днем в Україні їх стає все більше через повномасштабне вторгнення, а у світі 16% населення має інвалідність. Дослідники виявили, що в дітей не розвинена толерантність щодо своїх однолітків з інвалідністю, вони не приймають їх у коло свого спілкування і намагаються всіляко уникати, бо діти з інвалідністю здаються своїм однокласникам іншими через брак правильного інформування. Хоча учні середньої школи вказують на те, що вони є обізнаними щодо термінології та правил поводження з людьми з інвалідністю, але їм не вистачає інформації про правильну комунікацію з ними.

Наразі в декотрих країнах провідною залишається медична модель інвалідності. А в багатьох інших державах вона все ще має великий вплив, хоч вони і прагнуть до соціальної. Протягом століть людство пройшло довгий шлях до формування толерантного ставлення до людей з інвалідністю – від їх винищення до поваги та прийняття гідності. Після Другої світової війни в більшості країн світу змінилось ставлення до людей з інвалідністю, бо багато воїнів повернулись додому з інвалідністю. Однак, Україна затрималась в цьому, бо СРСР робив все, аби людей з інвалідністю «не існувало». Тож,

можна сказати, що наша країна саме зараз проходить цей шлях повного прийняття людей з інвалідністю та інтеграції їх у суспільство. Соціальна політика впроваджує багато важливих законопроектів, хоча у правових законах і досі залишається нетолерантна термінологія. Тож, Україні варто звернути увагу на цей аспект. Адже неможливо казати про толерантність та інтеграцію в країні, в якій не тільки не всі громадяни мають недостатньо інформації про дані обставини, а ще й в законодавстві часто використовують неправильну термінологію, яка може принижувати гідність інших людей, в тому числі і людей з інвалідністю.

З розвитком людства з'являється все більше способів поширювати та отримувати інформацію, тому в потоках новин, люди виділяють для себе невелику їх кількість. Тому зараз важливо шукати креативні шляхи для інформування, аби це було не тільки корисно, а й зацікавило споживача. Соціальні працівники – це ті люди, які піклуються за добробут інших, відповідно наразі гострою є проблема інтеграції людей з інвалідністю в суспільство та повернення їх до сімей. Тому важливо впроваджувати ініціативи та проекти з цього приводу на рівні держави, а в недержавних організаціях також залучати соціального працівника, аби показати громадянам, що дана професія є надзвичайно важливою. На рівні держави легко просувати ініціативи через ЗМІ, бо більшість людей цікавиться новинами, аби бути в курсі подій на даний момент і знати що буде далі. Недержавні організації для своїх проектів часто використовують соціальні мережі та сайти. В Україні сьогодні функціонують цікаві починання, а це значить, що більшість наших громадян вже не бояться цієї теми і не замовчують її, а рухаються у правильному руслі, до дійсно соціальної моделі інвалідності.

Враховуючи все вищесказане, можна зазначити, що тема людей з інвалідністю наразі є дуже популярною, а саме тому треба знаходити підхід до всіх груп населення і поглиблювати їх знання у цій сфері, адже вже зараз це є гострою соціальною проблемою, а під час післявоєнної відбудови вона

стане ще важливішою. Бо після війни буде велика кількість людей, які отримали інвалідність: і фізичну, і ментальну, тож варто звертати увагу на правильну термінологію, правила поведінки та толерантної комунікації з людьми з інвалідністю вже зараз, аби бути підготовленими до такої ситуації.

Саме тому на основі теоретичних підходів, ми створили модель інформування, яку будемо застосовувати у нашій майбутній програмі, адже вважаємо, що вона може бути ефективною та добре працювати з різними групами населення.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ПОІНФОРМОВАНOSTІ ПРО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ СЕРЕД ПЕДАГОГІЧНОГО СКЛАДУ/ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

2.1. Опис дослідження та характеристика вибірки

Проаналізувавши теоретичні підходи можна сказати, що на даний момент тема поінформованості про людей з інвалідністю є доволі важливою, а толерантність варто розвивати ще з самого дитинства, а особливо серед учнів навчальних закладів, де діти кожного дня можуть стикатися з людьми з інвалідністю. Адже розуміння правил спілкування та поведінки з різними людьми має формуватися вже з дитинства. Тож, наша гіпотеза полягає у тому, що зараз дуже важлива тема людей з інвалідністю, а особливо у загальноосвітніх закладах, де закладається основна частина знань, як академічних, так і загальнолюдських. Також, якщо поглянути з боку дитини з інвалідністю, то неприйняття її у компанію може негативно повпливати на її майбутні стосунки з людьми та поведінку у соціумі, адже такий досвід може бути доволі травматичним. Тому надзвичайно важливо вибудувати у дітей правильну та толерантну стратегію поведінки, аби надалі всім було комфортно функціонувати в одному колективі та в суспільстві загалом. Але на формування толерантності у дітей мають впливати не тільки батьки та близьке оточення, а і соціальні працівники, класні керівники та вчителі у школах. Саме тому місцем проведення нашого дослідження ми обрали чотири загальноосвітні школи Києва та Київської області, аби дізнатися у соціальних працівників та педагогічного складу про потребу в просвітницькій роботі щодо людей з інвалідністю серед учнів та працівників шкіл.

Для нашого дослідження ми обрали метод опитування – інтерв'ю. Завдяки нашому дослідженню ми плануємо дізнатись чи існує потреба у інформуванні про людей з інвалідністю у загальноосвітніх школах.

Отже, ми розробили опитування, і опитали педагогічний склад та соціальних працівників загальноосвітніх закладів Києва та Київської області, а саме школа №48 у місті Києві, ліцей № 3 у місті Буча, школа № 12 у місті Ірпінь, школа № 3 у місті Ірпінь, ліцей № 1 у місті Гостомель. Опитування складається з чотирьох основних блоків: загальні дані про особу; власний досвід у спілкуванні з людьми з інвалідністю, зокрема і у професійному просторі та рівень поінформованості про них; власна оцінка сучасного стану соціально-психологічних моделей інформування про людей з інвалідністю; потреба просвітницької роботи щодо людей з інвалідністю у загальноосвітніх закладах.

Перший блок: загальні відомості. В даний блок ми додали такі питання: стать, вік, посада та стаж роботи у даному закладі освіти. Завдяки питанням цього блоку ми хочемо охарактеризувати нашу вибірку та порівняти відповіді респондентів, визначивши як різняться думки щодо заданих питань у чоловіків/жінок, працівників різного віку та на різних посадах.

Другий блок присвячений досвіду спілкування з людьми з інвалідністю у повсякденному житті та у професійній сфері респондентів. В нього ми додали такі питання:

- Чи мали Ви досвід комунікації з людиною з інвалідністю?
- Чи мали Ви такий досвід у своїй професійній сфері?
- Які складнощі/проблеми Ви бачите у роботі та спілкуванні з людьми з інвалідністю?
- Якими Ви бачите розв'язання цих складнощів/проблем?
- Як Ви вважаєте, чи маєте Ви особисто достатньо інформації щодо правильної комунікації та термінології щодо людей з інвалідністю та про інвалідність зокрема?

В цьому блоці ми плануємо дізнатись про досвід спілкування фахівців у своєму повсякденному житті з людьми з інвалідністю та про їх професійний досвід у цьому; про обізнаність педагогічного складу та соціальних працівників у сфері спілкування з людьми з інвалідністю та розуміння їх

щодо правильної термінології та правил поведінки і комунікації з людьми, які мають інвалідність. Також ми хочемо визначити з якими викликами зустрічаються працівники загальноосвітніх закладів у роботі з людьми з інвалідністю, а також які складнощі вони бачать у роботі, якщо до цього не стикалися з людьми з інвалідністю у своїй професійній діяльності. Якщо респонденти розуміють складнощі та бар'єри, то завдяки питанням цього блоку ми можемо дізнатися які шляхи вирішення проблем роботи з людьми з інвалідністю вони бачать.

Третій блок спрямований на оцінку сучасного стану соціально-психологічних моделей інформування про людей з інвалідністю. В даний блок ми додали такі питання:

- Наскільки ефективними Ви вважаєте сучасні соціально-психологічні моделі інформування про людей з інвалідністю?
- Чи бачите Ви недоліки у сучасному інформуванні про людей з інвалідністю, і які саме?
- Чи бачите Ви переваги в сучасному інформуванні про людей з інвалідністю, і які саме?
- Які методи інформування подобаються Вам найбільше?

Завдяки питанням цього блоку ми плануємо дізнатись думку працівників загальноосвітніх закладів щодо ефективності сучасних соціально-психологічних моделей інформування та ті формати, які вони обирають для себе, а також про помічені респондентами недоліки та переваги сучасних моделей.

Четвертий блок присвячений визначенню запиту просвітницької роботи щодо людей з інвалідністю серед учнів загальноосвітніх шкіл та працівників цих закладів. В цей блок ми додали такі питання:

- Чи вважаєте Ви учнів Вашої школи обізнаними щодо правильної термінології та комунікації з людьми з інвалідністю?
- Якщо так, то в чому це виявляється?
- Якщо ні, то в чому це виявляється?

- Як Ви вважаєте, чи потрібно працівникам Вашого загальноосвітнього закладу та його учням проводити просвітницьку роботу про людей з інвалідністю?
- На Вашу думку, які шляхи інформування та просвітницької роботи про людей з інвалідністю Ви вважаєте найкращими серед Ваших учнів та працівників?
- Як Ви думаєте, учні яких класів найбільше потребують просвітницької роботи щодо людей з інвалідністю у вашій школі (якщо така потреба існує)?
- На Вашу думку, зараз збільшилася потреба у просвітницькій роботі щодо людей з інвалідністю серед суспільства? І чому?

Завдяки питанням даного блоку ми хочемо виявити чи вважають працівники загальноосвітніх закладів своїх учнів обізнаними у питаннях інвалідності та толерантного ставлення до людей з інвалідністю. А також плануємо зрозуміти чи сформований запит серед працівників, та чи є в учнів потреба у такому інформуванні. І найголовніше ми хочемо дізнатися думку самих працівників шкіл чи усвідомлюють вони нагальність даного питання або ж виявити те, що нагальної потреби в цьому немає і зрозуміти обґрунтування цього.

В рамках нашого дослідження ми опитали 27 осіб, які працюють в загальноосвітніх школах Києва та Київської області. Серед яких 19 жінок, що складає приблизно 70% від досліджуваних, та 8 чоловіків, що становить приблизно 30% від вибірки. Нашу вибірку склали 9 соціальних працівників, що складає приблизно 33% від всіх досліджуваних, а також 18 представників педагогічного складу, що становить приблизно 67% від вибірки. Серед всіх досліджуваних соціальних працівників приблизно 33% становлять чоловіки, тобто це 3 чоловіка. А жінки становлять приблизно 67% від вибірки, а тобто – 6 жінок. Серед досліджених представників педагогічного складу приблизно 29% – це чоловіки, а саме 5 чоловіків. А жінки становлять приблизно 71%, а саме – 13 жінок. Серед дослідженого педагогічного складу 4 осіб займають

посаду заступника директора з виховної роботи, серед них 100% жінок. Також 5 осіб займають посаду класного керівника, серед них також 100% жінок. Отже, 9 осіб займають посади педагогів з різних предметів, серед них 5 чоловіків, що становить приблизно 56% від вибірки, а також 4 жінок, що становить приблизно 44%. Варто додати, що наша вибірка складає працівників віком від 30 до 60 років, а саме нашу вибірку становлять люди віком, тому ми об'єднали їх у 3 групи: від 30 до 40 років, від 41 до 50 років та від 51 до 60 років. І останнім критерієм нашої вибірки є стаж роботи у даному загальноосвітньому закладі, він становить від 1 до 23 років, тож ми розділили стаж на 4 періоди: від 1 до 5 років, від 6 до 10 років, від 11 до 15 років та від 16 до 23 років. В першу групу (від 1 до 5 років) увійшли 11 осіб, серед яких 4 чоловіків, що становить 36% від групи, а жінок 7, що становить 64%. В другу групу (від 6 до 10 років) увійшли 12 осіб, серед яких 3 чоловіка, що становить 25% від групи, в той час жінок – 9, що становить 75%. В третю групу (від 11 до 15 років) увійшли 2 осіб, серед яких 1 чоловік, що становить 50% від групи, жінок відповідно також 1, що становить 50%. В четверту групу (від 16 до 23 років) увійшли також 2 осіб, серед яких 2 жінок, що становить 100% від вибірки.

Тобто можна сказати, що більшість нашої вибірки за статтю складають жінки, за професією вчителі загальноосвітніх шкіл та соціальні працівники, за віком більшість від 30 до 40 років, а за стажем роботи основна кількість від 6 до 10 років і від 1 до 5 років.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

За результатами дослідження нам вдалося дізнатися все, що ми запланували, а також впевнитися у тому, що такий вибір методу дослідження був дуже вдалим. Тому надалі наводимо статистику по окремих блоках та питаннях.

В першому блоці ми охарактеризували вибірку і описали її у попередньому пункті розділу.

Завдяки питанням другого блоку нам вдалося виявити, що більшість опитаних, які працюють в освітній сфері стикалися у своєму повсякденному житті з людьми з інвалідністю, а якщо говорити точніше, то це 19 осіб, що становить приблизно 70% вибірки. Відповідно приблизно 30% ще не мали комунікації з людьми з інвалідністю. Також, важливо зазначити, що приблизно 75% чоловіків нашої вибірки стикалися у своєму житті з людьми з інвалідністю, а серед жінок цей відсоток трішки менший та становить приблизно 68%. Ми виявили, що 16 осіб мали такий досвід, що становить приблизно 59% вибірки, що означає те, що приблизно 41% опитуваних ще не мали комунікації з людьми з інвалідністю у своїй роботі. По відповідях респондентів можна сказати, 50% чоловіків нашої вибірки стикалися з людьми з інвалідністю у своїй професійній діяльності, а серед жінок ця кількість становить приблизно 63%. Також значна кількість респондентів зазначила, що більшість людей з інвалідністю у їх професійній діяльності були саме діти, бо вони працюють у загальноосвітніх закладах. Ми виявили, що приблизно 19% опитуваних, а саме 5 людей вважають себе достатньо поінформованими в цій темі та не вважають за потрібне поглиблювати свої знання в даній сфері. Відповідно до цього, приблизно 81% респондентів відчувають потребу у посиленні своїх знань з питань людей з інвалідністю.

Завдяки питанням третього блоку ми змогли виділити декілька видів відповідей і розділили думки наших респондентів по відсоткових значеннях. 7 осіб вважають сучасні соціально-психологічні моделі інформування щодо теми інвалідності ефективними, це становить приблизно 26% від вибірки. 12 респондентів вважають, що наявні соціально-психологічні моделі потребують доопрацювання та працюють на середньому рівні, а це складає приблизно 44% від нашої вибірки. 8 респондентів вважають сучасні соціально-психологічні моделі зовсім неефективними і вважають, що їх треба змінювати, а це становить 30% від вибірки. Ми виявили, що 89% бачать недоліки у сучасних соціально-психологічних моделях інформування, відповідно 11% не бачать недоліків. Однак, 93% наших респондентів

зазначають те, що бачать і переваги у наявних сьогодні моделях та форматах інформування.

Завдяки питанням четвертого блоку більшість респондентів, а саме 22 особи, що становить приблизно 81% від вибірки, відповіли, що не вважають своїх учнів обізнаними у даних питаннях. А навпаки говорять про те, що школярам варто дізнатися більше про цю тему, аби зрозуміти всю її важливість. Однак інші 19% респондентів зазначили, що учні є доволі поінформовані і зможуть самостійно впоратися у ситуації комунікації з людиною з інвалідністю. Однак 26 респондентів з 27 зазначили те, що дана тема є важливою сьогодні та інформування про них має бути у загальноосвітніх закладах. Також, нам вдалося виявити, що більшість опитаних нами респондентів відповіли, що найбільша потреба у просвітницькій роботі є в учнів 8-9 класів. Обґрунтували вони це тим, що для учнів молодших та середніх класів в школах надається мінімальна інформація про людей з інвалідністю, яка їм потрібна на цей момент, а от учні старших класів загалом цікавляться і самі цією інформацією, тож мають різноманітні варіантів, як отримати її. Тому залишаються саме учні 8-9 класів, для яких надається менша увага у цій сфері.

2.3. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Результати нашого дослідження надали нам дуже багато інформації та дали зрозуміти певні нюанси роботи у загальноосвітніх закладах. Завдяки очному інтерв'ю нам вдалося не тільки отримати відповіді, а і спостерігати емоційні реакції респондентів.

Завдяки такому формату ми помітили, що ця тема дійсно хвилює фахівців, але в той же момент декотрі з них ніяковіли на певних питаннях, що є наслідком табуованості теми інвалідності та людей з інвалідністю протягом багатьох років. Варто зазначити, що здебільшого це були респонденти старшого віку, тож це говорить про те, що вони і досі можуть керуватися радянськими наративами та намагатися замовчувати дану тему

серед учнів шкіл. Саме ці респонденти наголошували на тому, що дана тема є не надто потрібною, бо у життєвій ситуації спілкування з людьми з інвалідністю діти і самі зможуть дати собі раду. Хоча навіть одне неправильне слово може дуже образити людину, а особливо дитину. Тому варто з дитинства пояснювати те, що потрібно ставитися до людей з повагою, аби до вас в подальшому ставились так само у відповідь. Цьому можуть посприяти не тільки батьки та родичі дітей, а й шкільні вчителі, соціальні працівники та психологи. Також, не можна оминати того моменту, що ці фахівці мають великий досвід у сфері освіти і вважають, що вони достатньо поінформовані у цій темі, хоча у власних висловлюваннях використовують нетолерантну термінологію. Найчастіші їх вислови ми наведемо нижче, на рисунку 2.1 та на ньому ж пояснимо чому не можна використовувати ці терміни, щодо людей з інвалідністю. Проаналізувавши відповіді цієї підгрупи респондентів варто зазначити те, що потреба у інформуванні працівників загальноосвітніх шкіл є надважливою, хоч самі фахівці можуть не помічати цього і вважати, що вони і так знають все, зважаючи на свій життєвий та професійний досвід. Хоча навчатися новому ніколи не пізно, і людям, які працюють з іншими людьми важливо постійно поновлювати свої знання.

В загальному всі респонденти були включеними у розмову та доволі емоційними під час нашого інтерв'ю. Це говорить про те, що вони були зацікавленими у темі, а також мали довіру до інтерв'юера. Тому в кожному блоці питань ми дізналися багато цікавої для нашого дослідження інформації. А завдяки емоційним реакціям опитуваних ми змогли почути більше коментарів на цю тему, ніж це було заплановано. До прикладу, на питання, які були пов'язані з інформуванням учнів, фахівці реагували неоднозначно. Вони говорили, що їм дійсно дуже болить за цю тему, а от щодо учнів вони не впевнені, бо в деяких школах вже намагалися проводити лекції та відкриті уроки на цю тему, але діти не сприймали це серйозно. Саме тому для підлітків дану тему варто подавати «напівсерйозно», іноді з гумором, аби

завдяки цьому діти змогли запам'ятати дійсно серйозну тему. Тому для своєї програми ми задумали саме такий формат.

Тож, якщо говорити про окремі блоки і запитання в них, то варто зазначити, що більшість опитаних нами людей мали досвід у спілкуванні та роботі з людьми з інвалідністю, і радо ділилися своїми історіями та переживаннями з цієї теми.

Рис. 2.1. Неправильна термінологія щодо дітей з інвалідністю

Завдяки питанням другого блоку ми змогли дізнатися, що більшість працівників загальноосвітніх шкіл відчують невпевненість при спілкуванні з людьми з інвалідністю, тому що недостатньо поінформовані у певних нюансах комунікації з людьми з різними видами інвалідності. В таблиці 2.1 ми наводимо складнощі та бар'єри у спілкуванні з людьми з інвалідністю, які

вказали респонденти та шляхи їх вирішення, які ми разом віднайшли для поданих ситуацій.

Таблиця 2.1

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ БАР'ЄРІВ У СПІЛКУВАННІ З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Складнощі/бар'єри	Шляхи вирішення
Невміння не звертати увагу на інвалідність людини	Всі ми люди і це абсолютно нормально помічати інвалідність іншої людини. Навичка не звертати увагу на це може прийти з досвідом, варто ловити себе на думці, коли Ви звертаєте увагу на певні порушення і говорити собі, що це абсолютно нормально. Тоді з часом для Вас це буде така сама людина і дивуватись Ви їй будете не більше, ніж людині з пірсингом у носі.
Незнання правил супроводу	Правила супроводу для людей з різними видами інвалідності є неоднаковими, тому якщо Ви знаєте, що Вам треба буде супроводжувати людину з інвалідністю, то варто почитати про певні особливості або запитати думку фахівця. Якщо такої змоги не маєте, то абсолютно нормальним є запитати у самої людини з інвалідністю як краще їй допомогти, вона точно знатиме всі нюанси.
Недостатнє розуміння інвалідності людини та бар'єрів, з якими вона стикається	Цей аспект є дуже важливим, адже людина без інвалідності не зможе зрозуміти як це мати те чи інше порушення, тому в цій справі допомагають тренінги або заходи, спрямовані на таку тематику. Вони дозволяють на деякий час відчути з якими бар'єрами стикається людина з інвалідністю і зрозуміти наскільки важко їй робити навіть найпростіші буденні справи.
Несвідоме керування стереотипами про інвалідність	З цим аспектом також допомагає глибше ознайомлення з темою, варто читати більше наукових статей та цікавитися проєктами щодо людей з інвалідністю. В такому випадку стереотипи відходять на задній план, а в уявленні з'явиться правдива інформація про

	інвалідність.
Комунікаційний бар'єр (до прикладу, спілкування за допомогою жестової мови)	До кожної людини можна знайти підхід у комунікації, тому навіть якщо ви не знаєте, до прикладу, жестову мову, то можна знайти альтернативу – переписуватися або читати по губах.

Завдяки питанням третього блоку ми змогли дізнатися оцінювання сучасного стану соціально-психологічних моделей інформування у сфері людей з інвалідністю серед наших респондентів. Значна частина респондентів підтримують сучасні ініціативи та проекти, пов'язані з людьми з інвалідністю. Особливо легко і цікаво сприймаються відео у онлайн-форматі та тренінгові форми у офлайн-форматі. Також респонденти говорять про те, що мають більшу довіру, в яких беруть безпосередню участь самі люди з інвалідністю, або коли чують від лектора/фахівця історії з власного досвіду про роботу або комунікацію з людьми з інвалідністю. Тому власний досвід – це важливий момент у інформуванні не тільки про людей з інвалідністю, а й загалом. Життєві історії підживлюють інтерес до теми, адже розповідають не про щось абстрактне, а про конкретну людину. Серед найчастіших відповідей наших респондентів про недоліки наявних сьогодні соціально-психологічних моделей ми виділили такі: брак кваліфікації у людей, які поширюють інформацію про інвалідність; нетолерантні вислови та стереотипи про людей з інвалідністю у ЗМІ; нецікаві формати подачі інформації. Але найголовніше що зазначають респонденти це те, що вони бачать недоліки не у самих моделях, а у формах їх застосування на даний момент. Однак, більша частина вибірки зазначила важливість інформування, серед найпоширеніших відповідей ми виділили такі: підвищення свідомості суспільства; висвітлення важливості теми. Важливо зазначити, що більшість респондентів надає перевагу таким форматам інформування: тренінги, практичні заняття, відео, аудіо та пости у соціальних мережах.

Важливо зазначити, що завдяки питанням четвертого блоку ми підтвердили нашу тезу про важливість теми людей з інвалідністю на сьогоднішній день, а також виявили які саме моделі подобаються викладачам та соціальним працівникам, а які, на їх думку, варто використовувати під час просвітницької роботи з учнями. Більшість наших респондентів зазначили, що для них важливо отримати відповіді на всі питання, які з'являються у них під час процесу інформування, тому обрали найзручнішим для себе форматом – лекції з відкритим простором для питань. А щодо своїх учнів вони зазначили, що школярам подобається коли є декілька соціально-психологічних моделей інформування і вони змінюються з певною періодичністю, таким чином їм легше запам'ятовувати подану інформацію.

Більша кількість респондентів зазначила, що, на їх думку, учням їх шкіл було б важливо засвоїти дану тему. Інша частина вибірки акцентувала на тому, що діти зможуть самі впоратись у такій комунікації, адже це такі самі люди. Однак, у загальноосвітніх закладах і досі залишається тенденція булінгу, діти бувають жорстокими щодо тих, хто відрізняється. Тому на дітей з інвалідністю може бути спрямована негативна увага. Також, нам вдалося дізнатися, що у всіх школах, які ми відвідали є діти з ментальними порушеннями, і тільки в одній є дівчина з порушенням опорно-рухового апарату, яка пересувається на кріслі колісному. Саме тому для учнів цієї школи проводили класні години, на яких пояснювали, що таке інвалідність та, що вона буває різна.

Важливою темою, яку ми частково розкривали у першому розділі, підмітили і опитані нами соціальні працівники та представники педагогічного складу. Вона стосується образливих слів до інших учнів, таких як «інвалід», «ідіот» чи «дебіл». І такі вислови застосовуються не тільки до дітей з інвалідністю, часто діти навіть не усвідомлюють, що означають ці слова. Тому надзвичайно важливо піднімати цю тему і з учнями, і з фахівцями, і на батьківських зборах. Фахівці зазначили, що батьки дітей ніяк не пояснюють вдома правил комунікації або взагалі кажуть оминати цих

людей стороною, а в школах не відведено окремого предмету, під час якого можна було б підняти дану тему, тому часто діти навіть не розуміючи того, можуть когось образити.

Також, не можна оминати того, що одна з респонденток зазначила те, що зараз найголовнішою темою є повернення військових та їх адаптація, а тему людей з інвалідністю можна трішки відкласти. Безумовно ця тема є надзвичайно важливою на сьогоднішній день, але варто пам'ятати і те, що багато наших військових повертаються з фронту з різними видами порушень, як ментальних, так і фізичних. Тому ми взяли даний аспект до уваги і застосували його у нашу програму, про яку розповідатимемо у третьому розділі.

Висновки до розділу 2

Після аналізу теорії ми висунули тезу про те, що тема людей з інвалідністю зараз є надзвичайно важливою. Також, аналізуючи різні джерела ми побачили, що ще з дитинства людей з інвалідністю не приймають у ком'юніті. Саме тому ми вирішили провести наше дослідження серед фахівців, які є частиною педагогічного складу і соціальних працівників. Нашою територією дослідження були загальноосвітні заклади Києва та Київської області, і ми охопили 27 людей. З кожною людиною було проведено інтерв'ю, яке складалося з декількох блоків питань. Кожен блок був спрямований на різні аспекти однієї теми – визначення важливості використання соціально-психологічних моделей інформування та просвітницької роботи серед учнів та працівників загальноосвітніх закладів.

Завдяки тому, що ми змогли вибудувати довірливу атмосферу з респондентами, нам вдалось побачити їх включеність у розмову, а тому ми зуміли почути правдиві, емоційні та щирі відповіді.

Завдяки нашим інтерв'ю ми змогли підтвердити, що тема людей з інвалідністю зараз є доволі актуальною та важливою, а особливо у загальноосвітніх закладах. А також те, що інформування з неї не надто

розвинене у школах Києва та Київської області, однак учні та працівники потребують його.

Разом з респондентами ми обговорили важливу тему булінгу, в тому числі і до людей з інвалідністю. І дійшли висновку, що дану тему варто піднімати на загальношкільному рівні, а також розповсюджувати серед батьків.

А найголовніше те, що ми змогли виявити, які саме моделі інформування подобаються педагогічному складу та соціальним працівникам, а яким віддають перевагу учні загальноосвітніх закладів Києва та Київської області. Тож ми зможемо це застосувати у розробці нашої програми, про яку розповімо у третьому розділі.

За нашими висновками, жінки більше зацікавлені в даній темі, ніж чоловіки. А також більший інтерес дана тема викликає у соціальних працівників, однак представники педагогічного складу здебільшого теж ознайомлені у даній темі та вважають її важливою.

РОЗДІЛ III

РЕКОМЕНДАЦІЙНА ПРОГРАМА

3.1. Опис рекомендаційної програми

Дослідивши відповіді 27 респондентів: соціальних працівників та фахівців педагогічного складу загальноосвітніх шкіл Києва та Київської області, ми зробили висновок, що найбільше просвітницької роботи потребують учні 8-9 класів та самі працівники загальноосвітніх закладів. Тому було вирішено провести ряд тренінгів для учнів та окремо провести лекції для вчителів та соціальних працівників. Різні формати обрані також не випадково, адже прослухавши відповіді наших респондентів, ми змогли зрозуміти, що в учнів та працівників освітньої сфери сформовані різні запити щодо інформування з цієї теми. Тому для педагогічного складу та соціальних працівників ми обрали таку модель інформування як лекція, адже для них основним є прослухати найважливішу інформацію, а потім мати змогу задати питання, які їх цікавлять. А от підлітками краще сприймається інформація через розслаблену обстановку та зацікавлення.

Саме тому ми вирішили провести для школярів тренінг, аби залучити більше уваги учнів, тому ми не просто розказуватимемо інформацію, а й використовуватимемо інші моделі інформування, такі як відео (соціальні ролики), посилання у вигляді к'юар-кодів, простір для запитань, створення майнд-меп, а також на всіх учнів в кінці тренінгу чекатиме цікава гра на знання термінології та правил поведінки з людьми з інвалідністю. Також, аби перевірити ефективність нашої програми, ми надамо учням пройти дві однакові анкети на початку і в кінці тренінгу. Дані анкети містять найпростіші питання щодо людей з інвалідністю, а відрізняються лише тим, що в кінці тренінгу учень може обрати відповідь так/ні на питання «Чи дізналися Ви щось нове?», що дасть нам зрозуміти ефективність проведеної програми. А також перевірити чи засвоїли учні базові терміни та правила поведінки з людьми з інвалідністю після нашого тренінгу.

Тож, наш тренінг складається з окремих блоків, кожен з яких містить інтерактивну складову для переключення уваги школярів. Початковим етапом є знайомство та заповнення ввідної гугл-форми.

Перший блок присвячений загальній термінології.

У другому блоці мова йде про особливості комунікації та правил поведінки з людьми з порушенням опорно-рухового апарату.

У третьому блоці ми розкажемо про людей з порушеннями зору та слуху, та про правила поведінки та супроводу їх.

Четвертий блок в нас інтерактивний, в якому школярі гратимуть у гру «Кахут», в якій ми опитаємо учнів по основних моментах тренінгу.

І останній етап – це заповнення завершальної гугл-форми. Чому ми говоритимемо саме про такі види інвалідності, як порушення опорно-рухового апарату, порушення зору та порушення слуху? Бо саме їх зараз дуже часто отримують наші військові та цивільні люди.

Даний тренінг розрахований на стандартний урок на 45 хвилин. Тому ми розподілили кожен етап по часу, аби приділити кожній темі достатньо уваги. Тож, ми поділили час так:

- 3 хвилини – представлення проєкту.
- 5 хвилин – первинне оцінювання обізнаності підлітків про людей з інвалідністю, а тобто заповнення гугл-форми.
- 8 хвилин – 1 блок.
- 8 хвилин – 2 блок
- 8 хвилин – 3 блок
- 8 хвилин – 4 блок
- 5 хвилин – повторне заповнення гугл-форми та визначення того, чи допоміг тренінг дізнатися щось нове.

Блок 1. Він стосується загальної термінології. У даному блоці було представлено єдине правильне визначення – людина з інвалідністю та важливість саме цього терміну. Також, на цьому етапі ми розказали про

статистику та такі терміни, як: інвалідність, дискримінація, інклюзія, толерантність, безбар'єрність. Також, ми додали інтерактивну складову: створення мейнд-меп з термінами пов'язаними з людьми з інвалідністю, які чують учні у повсякденному житті.

Блок 2. Даний блок стосується людей з порушенням опорно-рухового апарату. На цьому етапі учнів було проінформовано про різні види порушень опорно-рухового апарату, зокрема про дитячий церебральний параліч, людей з травмами хребта та людей з ампутацією кінцівок. Також, в цьому блоці ми охопили такі теми, як види протезів, правила супроводу людини, яка пересувається на кріслі колісному та комунікація з людьми з порушенням опорно-рухового апарату. Інтерактивною складовою стане перегляд соціального ролику про дітей на кріслах колісних і подальше обговорення мети та суті відео.

Блок 3. Цей блок стосується людей з порушенням зору та слуху. В даному блоці ми обговорили такі теми: реабілітація людей з порушенням зору, в тому числі внаслідок мінно-вибухових травм, правила комунікації з людьми з порушенням зору, категорії людей з порушенням слуху, види слухопротезування, види комунікації людей з порушенням слуху, правила комунікації з людьми з порушенням слуху та ознайомлення з дактилем – абеткою жестової мови. Інтерактивна складова: перегляд відео про важливість жовтих стрічок для людей з порушенням зору; вивчення дактилю та певних фраз жестовою мовою.

Інтерактивний блок. На даному етапі ми підготували «Кахут», в якому були питання на тему нашої лекції, аби зрозуміти чи учні засвоїли надану їм інформацію. На питання дається обмежений час, а учні змагаються між собою за більшу кількість очок, тобто хто перший відповість правильно, той отримає більше балів. В даний блок ми додали такі питання з декількома варіантами відповідей:

1. Толерантна людина:
  - а) Ставиться до всіх людей однаково. (Правильна відповідь)

- б) Засуджує людей, якщо вони якимось відрізняються від неї самої.
- в) Добре ставиться до одних, але погано до інших.
- г) Нетерпимо ставиться до всіх людей.

2. Безбар'єрність – це про:

- а) Архітектурну доступність.
- б) Економічну доступність.
- в) Інформаційну доступність.
- г) Все перераховане. (Правильна відповідь)

3. Види протезів бувають:

- а) Косметичні.
- б) Функціональні.
- в) І косметичні, і функціональні. (Правильна відповідь)
- г) Жодні з перерахованих.

4. Оберіть з переліку НЕправильне визначення щодо людей з порушенням слуху:

- а) Люди з порушенням слуху.
- б) Слабочуючі.
- в) Нечуючі.
- г) Глухі. (Правильна відповідь)

5. Що треба робити, якщо бачиш людину на кріслі колісному, яка не може пройти поріг?

- а) Взятися за крісло і завезти цю людину.
- б) Запропонувати допомогу. (Правильна відповідь)
- в) Посміятися.
- г) Проігнорувати.

6. Оберіть один НЕправильний варіант комунікації з людиною з порушенням зору:

- а) Представитися, перш ніж говорити до людини.
- б) Казати їй «подивіться», а не «пощупайте».
- в) Питати про інвалідність людини. (Правильна відповідь)

г) Не чіпати тростину незрячої людини.

7. Яке з формулювань правильне?

а) Людина з інвалідністю. (Правильна відповідь)

б) Людина з обмеженими можливостями.

в) Особлива людина.

г) Інвалід.

8. Яке з формулювань правильне?

а) Сліпий.

б) Людина з особливим зором.

в) Кротик.

г) Людина з порушенням зору. (Правильна відповідь)

Другою частиною нашої програми є проведення інформувальних лекцій щодо людей з інвалідністю для педагогічного складу шкіл та соціальних працівників, які працюють в них. Для дорослих ми обрали інформування на ті самі теми, але з більшим використанням практичних кейсів, а також історіями самих людей з інвалідністю. В додатку А додаємо світлину з лекції.

У першому блоці ми не тільки пояснимо значущість терміну людина з інвалідністю та розкажемо про статистику щодо людей з інвалідністю та такі терміни, як: інвалідність, дискримінація, інклюзія, толерантність, безбар'єрність. А і так само підніmemo тему того, що наразі ця тема є дуже важливою ще й через те, що під час війни все більше військових повертається з різними видами інвалідності. А також надамо посилання на сайт з державними будівельними нормами, для того, щоб працівники шкіл знали чим послуговуватись при розбудові інклюзивного та доступного простору у будівлі та на території школи.

У другому блоці ми розкажемо працівникам загальноосвітніх закладів про різні види порушень опорно-рухового апарату, а також розкажемо про правила супроводу та комунікації, про правила поводження з кріслом колісним при супроводі людини з інвалідністю, а також про важливість не

піднімати тему інвалідності іншої людини, якщо вона сама не хоче розмовляти про неї.

Третій блок буде спрямований на інформування про людей з порушенням зору та порушенням слуху. В ньому ми опишемо наявну на сьогоднішній день важливу тему порушення зору внаслідок мінно-вибухових травм, що є зараз доволі поширеною. Також, розкажемо про базові правила комунікації з людьми з порушенням зору та правила їх супроводу. В цьому ж блоці ми проінформуємо працівників про правила комунікації та супроводу людей з порушенням слуху. Обговоримо важливість вивчення жестової мови, а також вивчимо декілька базових фраз нею, аби можна було хоча б початково прокомунікувати з людиною у кризовій ситуації, а також вивчимо дактиль — абетку жестової мови, бо ці ази зможуть допомогти у будь-якій комунікації з людиною з порушенням слуху.

Четвертий блок ми присвятимо практичним кейсам та життєвим ситуаціям людей з інвалідністю, з якими вони стикаються майже кожного дня у соціумі. Обговоримо як можна уникнути таких випадків і створити максимально комфортне соціальне середовище для людей з інвалідністю та без неї.

3.2. Апробація та результати проведеної програми

У ході апробації нашої програми ми охопили аудиторію учнів 8-9 класів чисельністю більше 300 осіб. Програму ми проводили у таких закладах: школа №48 у місті Києві, ліцей № 3 у місті Буча, школа № 12 у місті Ірпінь, школа № 3 у місті Ірпінь, ліцей № 1 у місті Гостомель. Однак, не всі школярі побажали проходити первинне та кінцеве анкетування, саме тому наша кінцева вибірка складає 258 учнів.

На початку тренінгу, у першому блоці, ми дали завдання назвати найбільш поширені вислови, які чують учні про людей з інвалідністю. Після цього ми об'єднали ці вислови і пояснили школярам чому не можна називати

таким чином людей з інвалідністю чи без. Учні кожного загальноосвітнього закладу створили свою майнд-меп з висловами. Приклади таких меп наводимо нижче на рисунках 3.1, 3.2, 3.3, 3.4 та 3.5.

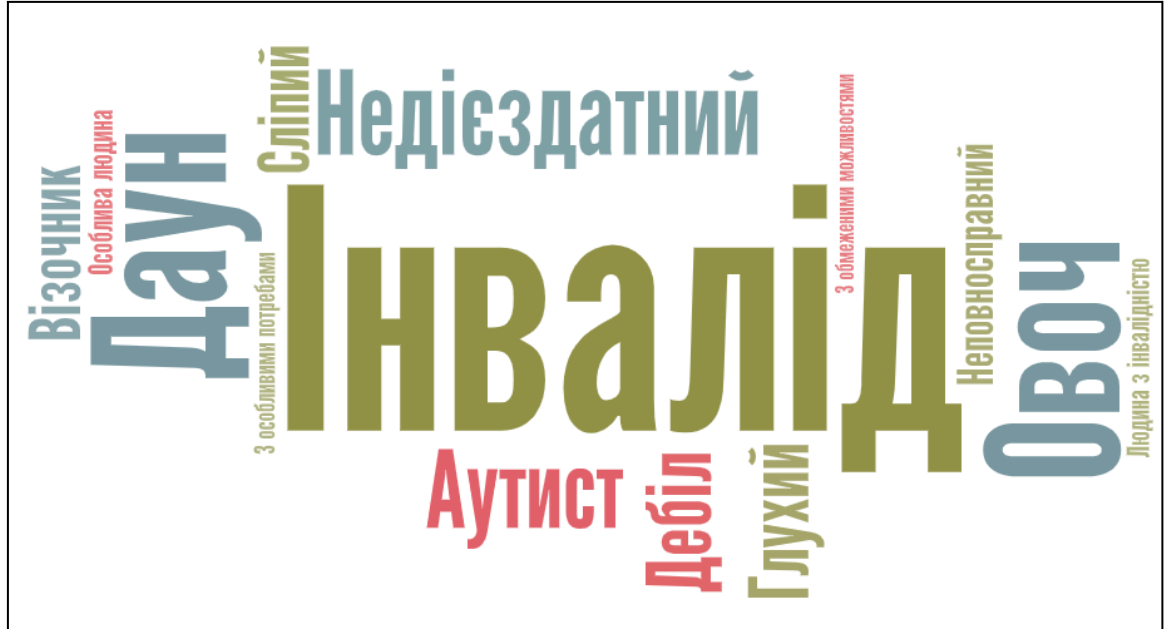

Рис. 3.1. Майнд-меп з висловами про людей з інвалідністю учнів школи №48 у місті Києві

Рис. 3.2. Майнд-меп з висловами про людей з інвалідністю учнів ліцею № 3 у місті Буча

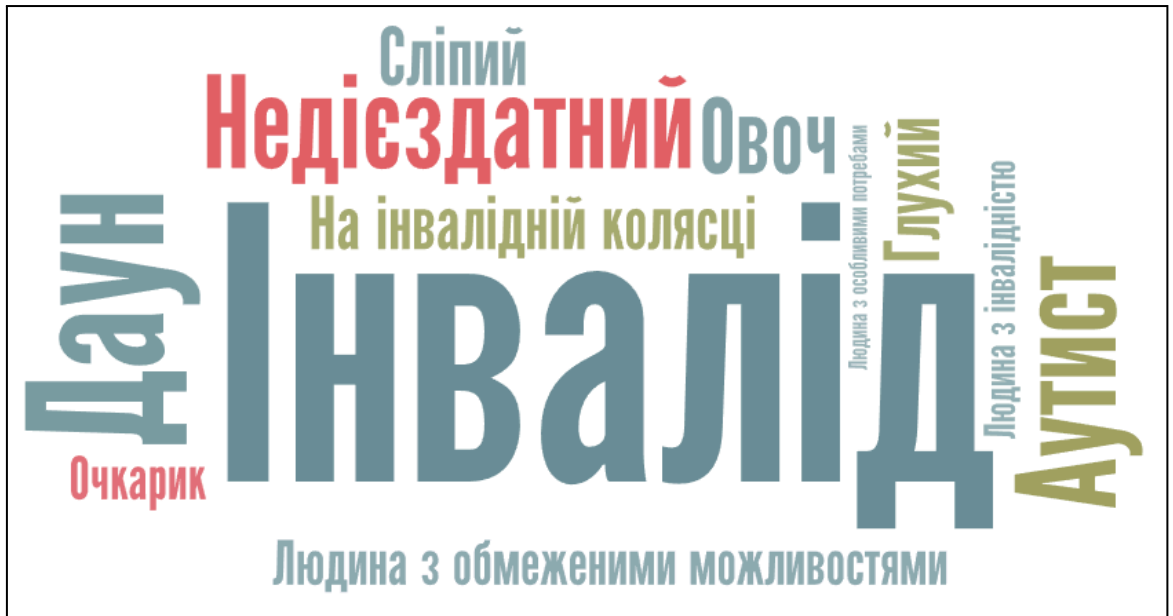

Рис. 3.3. Майнд-меп з висловами про людей з інвалідністю учнів школи № 12 у місті Ірпінь

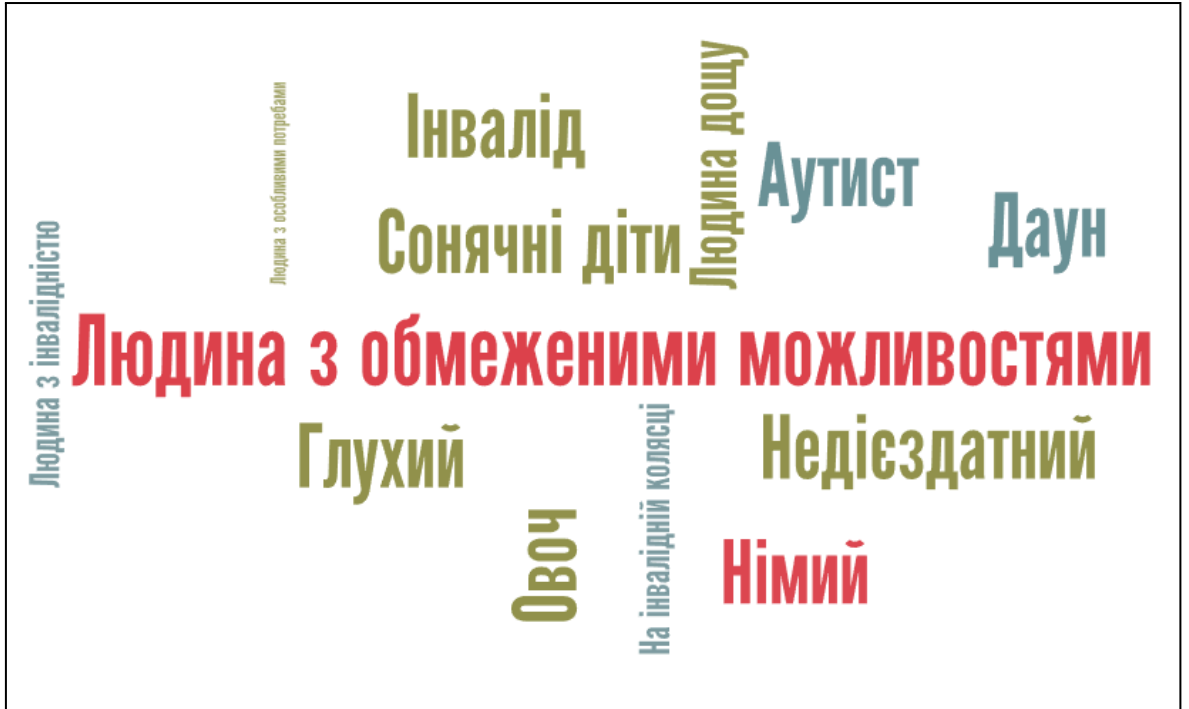

Рис. 3.4. Майнд-меп з висловами про людей з інвалідністю учнів школи № 3 у місті Ірпінь

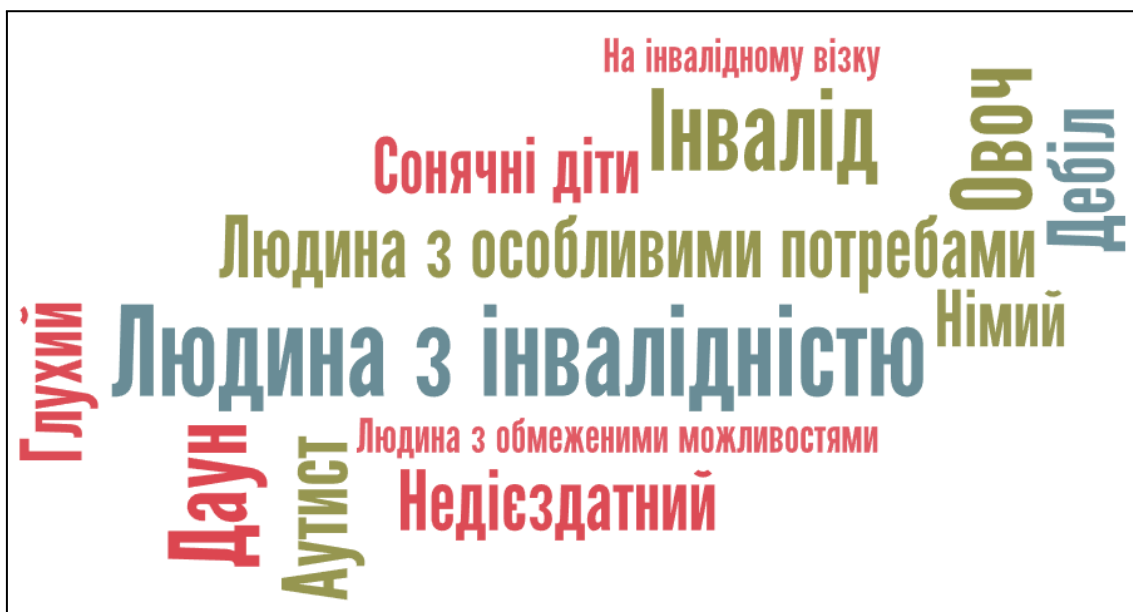

Рис. 3.5. Майнд-меп з висловами про людей з інвалідністю учнів ліцею № 1 у місті Гостомель

Ми звели найпоширеніші вислови, які чують учні і представили їх схематично на рисунку 3.6.

Рис. 3.6. Вислови, які учні чують про людей з інвалідністю

Після пояснення ми розробили разом з учнями іншу схему, вона стосується того, як правильно називати людей з інвалідністю, аби надалі учні послуговувались лише толерантною термінологією. Дану схему додаємо нижче на рисунку 3.7. Саме порівнявши ці дві схеми, учні змогли побачити і зрозуміти різницю між толерантними та некоректними висловами та термінами. І засвоїли те, що найголовніше – ставити на перше місце те, що це саме людина, а не її інвалідність.

Рис.3.7. Правильна термінологія, щодо людини з інвалідністю

Варто зазначити, що саме завдяки створенню даних схем учні стали більш зацікавлені у нашому тренінгові, адже на початку вони були налаштовані скептично і не вважали, що це може бути цікаво та корисно.

Також, у першому блоці ми пояснювали учням, що таке доступність і говорили про те, що вона стосується не лише архітектури, тобто пандусів, ліфтів тощо, а так само вона є інформаційною, суспільно-політичною, соціальною та економічною. Не можна оминати того факту, що більшість

учнів до цього вбачали більше проблем у доступності будівель та інфраструктури, ніж у соціальній підтримці.

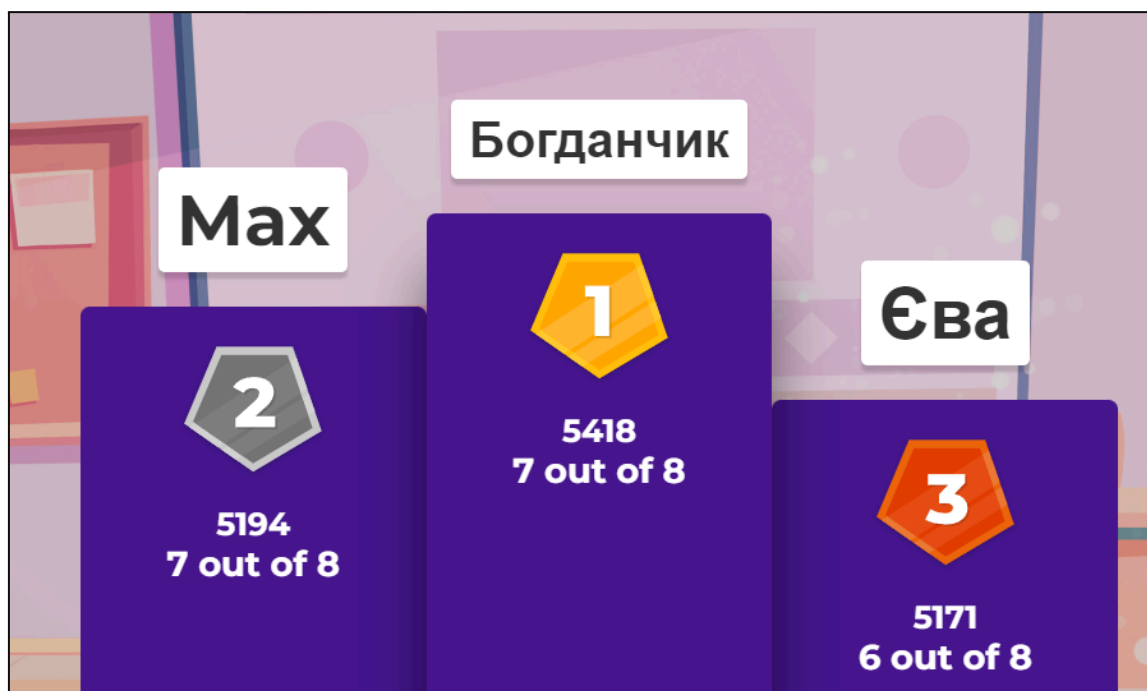
У другому блоці нашої програми ми говорили про порушення опорно-рухового апарату, учні були зацікавлені у даній темі. Вони наголошували, що даний тип інвалідності вони зустрічають найчастіше. Однак разом з ними розібрали те, що цей тип інвалідності просто є найбільш «видимою», адже побачити порушення слуху або зору важче. Учні уважно дивилися соціальний ролик про дітей на кріслах колісних, лозунгом даного відео була фраза: «Діти є діти». Разом зі школярами ми обговорили мету та посил даного ролика, що доволі вдало включило їх у процес. Тож, вони вдало засвоїли правила та термінологію щодо людей з порушенням опорно-рухового апарату. Світлину з тренінгу додаємо в додатку Б.

У першій частині третього блоку ми з учнями говорили про порушення зору. Школярі були зацікавлені після попереднього блоку, і їх інтерес не згасав. Після демонстрації відео про жовті маркувальні стрічки для людей з порушенням зору, більшість учнів сказали, що навіть не здогадувалися про їх призначення, і були щиро здивовані цим, сказавши, що тепер будуть помічати такі «дрібниці» на вулиці. Світлину з тренінгу додаємо в додатку В.

Під час другої частини третього блоку ми обговорювали правила та термінологію щодо людей з порушенням слуху. Найцікавішим для учнів виявились практичні вправи на вивчення дактилю – абетки жестової мови, а також кількох слів жестовою мовою. Школярам сподобалось те, що можна показати дактилем будь-яке слово, а тому вони можуть спілкуватися так, щоб ніхто навколо їх не зрозумів.

Четвертий блок став для учнів найцікавішим, адже ми проводили онлайн-гру «Кахут», в якій з'ясовували чи засвоїли учні базову інформацію, яку ми надали під час тренінгу. Суть гри полягає в тому, що на основний екран ми виводили наші питання і варіанти відповідей, а учні на своїх девайсах мали натиснути на ту відповідь, яка, на їх думку, є правильною. Зацікавленість учнів полягала ще й в тому, що вони змагалися між собою і

раділи, коли відповідали правильно. Якщо у школярів виникали питання по тих термінах чи правилах, які вони забули або не запам'ятали, то вони зверталися до нас або до класу і тому ми могли разом обговорити ці моменти. Завдяки цьому учні остаточно закріплювали інформацію. Наприкінці гри на екрані з'являлося троє гравців, які набрали максимальну кількість очок. Приклад одного з цих «п'єдесталів» наводимо нижче, на рисунку 3.8.

Рис. 3.8. Результати гри на закріплення знань про інвалідність

Завдяки ввідній та кінцевій гугл-формам ми змогли оцінити ефективність наших тренінгів серед 258 учнів. Нашу вибірку склали 132 учні 8 класів, а також 126 учнів 9 класів. 143 з них особи жіночої статі, 1 людина не зазначила вказувати стать, а 114 чоловічої статі.

Наші гугл-форми містили такі питання:

1. Придумайте собі нікнейм і запам'ятайте його.

Перше питання було задане для того, щоб після тренінгів ми змогли ідентифікувати як саме змінились відповіді всіх наших респондентів.

2. Яка Ваша стать?
3. В якому класі Ви навчаєтесь?

Друге та третє питання нам потрібні для того, аби охарактеризувати вибірку і зрозуміти кому більше потрібні дані тренінги або вони важливі однаково для всіх.

4. Оберіть синонім до слова «інвалідність»:

- а) Недолік.
- б) Вада.
- в) Недієздатність.
- г) Обмеження активності. (Правильна відповідь)

На дане питання в першій гугл-формі 53 людини обрали варіант «Вада». Також 47 людей обрали варіант «Недієздатність». Всього 2 людей обрали варіант «Недолік». Решта ж, а тобто 156 осіб, обрали правильний варіант «Обмеження активності». Натомість у повторній гугл-формі наприкінці тренінгу 246 людей обрали правильний варіант, в той же час 9 людей обрали варіант «Вада», а 3 учнів обрали варіант «Недієздатність».

5. Оберіть правильне формулювання:

- а) Інвалід.
- б) Людина з ампутацією. (Правильна відповідь)
- в) Інвалід-ампутант.
- г) Безногий/безрукий.

На дане питання у першій гугл-формі на початку нашого тренінгу 34 учні обрали «Інвалід-ампутант». 15 осіб обрали варіант «Інвалід». Також, 8 осіб обрали «Безногий/безрукий». Решта респондентів, а саме 201, обрали правильний варіант «Людина з ампутацією». Варто зазначити про те, що наприкінці тренінгу вже 254 учні обрали правильний варіант «Людина з ампутацією». А всього 4 учнів обрали варіант «Безногий/безрукий».

6. Продовжіть твердження: Людина з інвалідністю- ...

- а) Нещасна, неприємна, хвора.
- б) Не має майбутнього і є тягарем для своєї сім'ї.
- в) Така сама особистість, яка має свої інтереси, уподобання і погляди. (Правильна відповідь)

г) Хороший інструмент для гри на почуттях.

У початковій гугл-формі 12 осіб обрали варіант «Нещасна, неприємна, хвора», 13 учнів обрали варіант «Не має майбутнього і є тягарем для своєї сім'ї», всього 3 людей обрали варіант «Хороший інструмент для гри на почуттях». Тож, решта респондентів, а саме 230, обрали правильний варіант «Така сама особистість, яка має свої інтереси, уподобання і погляди». Однак у кінцевій гугл-формі 100% респондентів обрали правильний варіант відповіді на дане питання.

7. Якщо Ви бачите, що людина з інвалідністю потребує допомоги:

- а) Запропонувати допомогу. (Правильна відповідь)
- б) Допомогти.
- в) Почекати, поки їй допоможе хтось інший.
- г) Ігнорувати.

У початковій гугл-формі 76 осіб обрали варіант «Допомогти», 14 учнів обрали «Почекати, поки їй допоможе хтось інший», і всього 3 осіб обрали варіант «Ігнорувати». Решта респондентів, а саме 165 учнів обрали правильний варіант «Запропонувати допомогу». Наприкінці тренінгу більшість респондентів, а саме 209, обрали правильний варіант, однак 49 осіб все ще обрали варіант «Допомогти».

8. Чи дізналися Ви щось нове?

Дане питання використовувалось у кінцевій анкеті, аби ми змогли дізнатися якій частині учнів пішла на користь наша програма і чи доречно її використовувати для учнів 8-9 класів загальноосвітніх закладів.

Якщо говорити про програму проведenu для працівників загальноосвітніх шкіл, то можна сказати, що ми охопили 38 людей. Ми провели інформувальні лекції про людей з інвалідністю.

У першому блоці нашої лекції працівники поділились своїми враженнями і розказали про те, що дізналися декілька нових для себе правил та термінів. А також зазначили, що обов'язково звернуть увагу керівництва на розбудову архітектурної доступності у школах.

Після другого блоку нашої лекції працівники зазначили, що дізналися багато нового про супровід та комунікацію з людьми з порушенням опорно-рухового апарату, а особливо про людей, які пересуваються на кріслі колісному. Також, значна частина учасників зауважили те, що для них новим терміном став «крісло колісне», бо раніше вони використовували такі терміни як «коляска», «інвалідне крісло/коляска» або «візок».

У третьому блоці лекції ми говорили про людей з порушенням зору та порушенням слуху. Майже всі працівники зауважили, що дізналися багато нової інформації про супровід людей з порушенням зору. Особливим здивуванням було те, що під час супроводу людей з порушенням зору, варто озвучувати все, що відбувається навколо, не тільки про те, що скоро буде перешкода, а й про ті місця, які ви проходите, про людей навколо і погоду. Адже на цей час інша людина стає «очима» для людини з порушенням зору. Також, багато учасників зацікавилися темою вивчення жестової мови, аби можна було спілкуватися з людьми з порушенням слуху за потреби.

Четвертий блок нашої лекції був присвячений практичним кейсам та життєвим ситуаціям людей з інвалідністю, і став найцікавішим для працівників шкіл, бо викликав велику кількість запитань та дискусії. Завдяки інформації даного блоку працівники зрозуміли з якими бар'єрами стикаються люди з інвалідністю кожного дня, і те, що в більшості вони стосуються не архітектурної доступності, а ставлення людей до них.

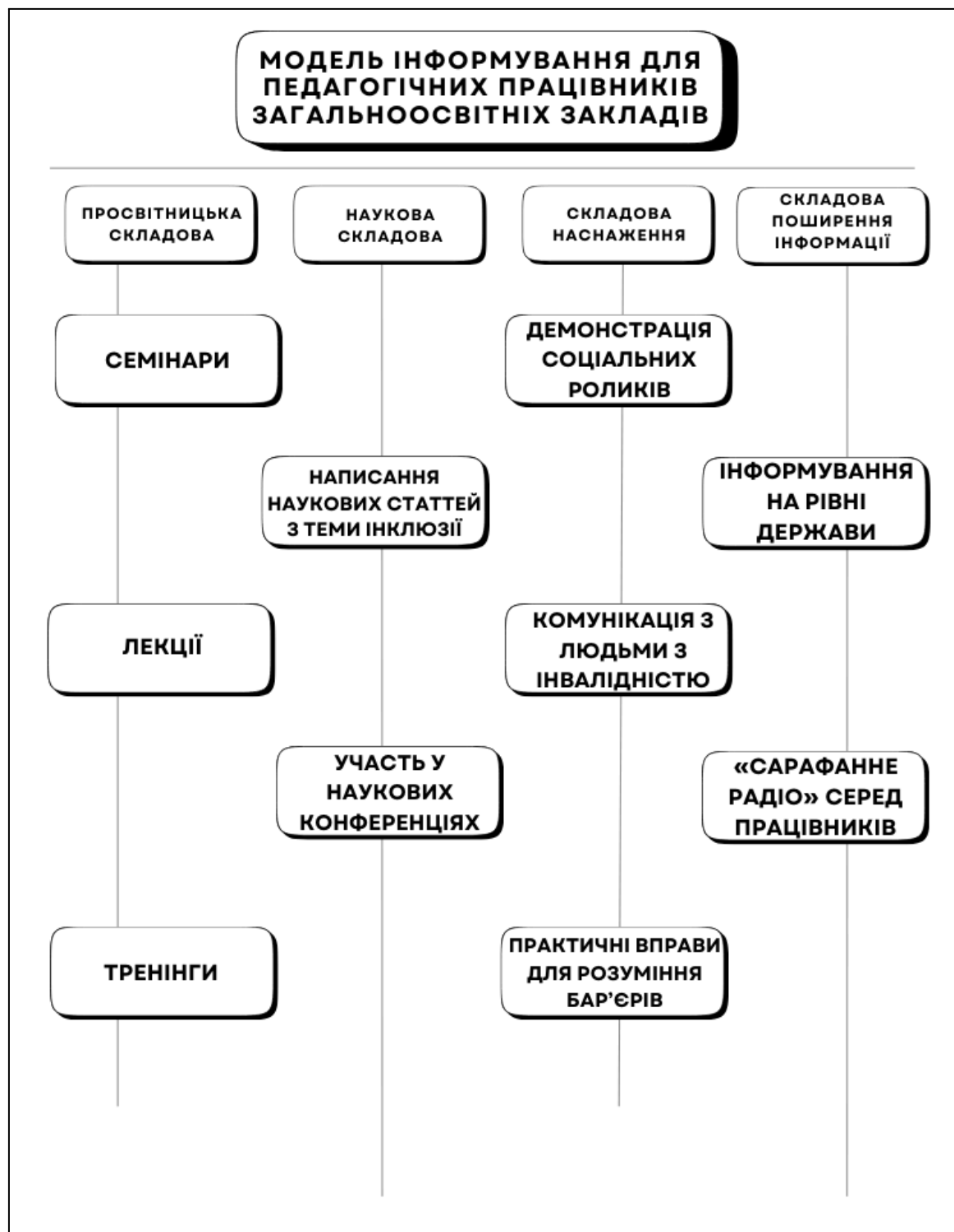
Варто згадати, що в першому розділі нашої роботи ми зазначали про те, що вивели основну модель інформування, яка складається з таких складових: просвітницька, наукова, наснаження та поширення інформації. Апробувавши нашу програму, ми змогли довести ефективність виведеної нами моделі інформування. Тому ця теоретична модель точно підтверджує свою практичну значущість. Але варто зазначити те, що дана модель є ефективною для різних груп населення однаково, якщо використовувати для них різні методи інформування. Тому ми визначили які саме методи є найефективнішими для учнів, соціальних працівників та педагогічного

складу, спираючись на апробацію нашої програми, а також на відповіді респондентів. Тож, наводимо нашу практичну модель для соціальних працівників схематично нижче на рисунку 3.9.

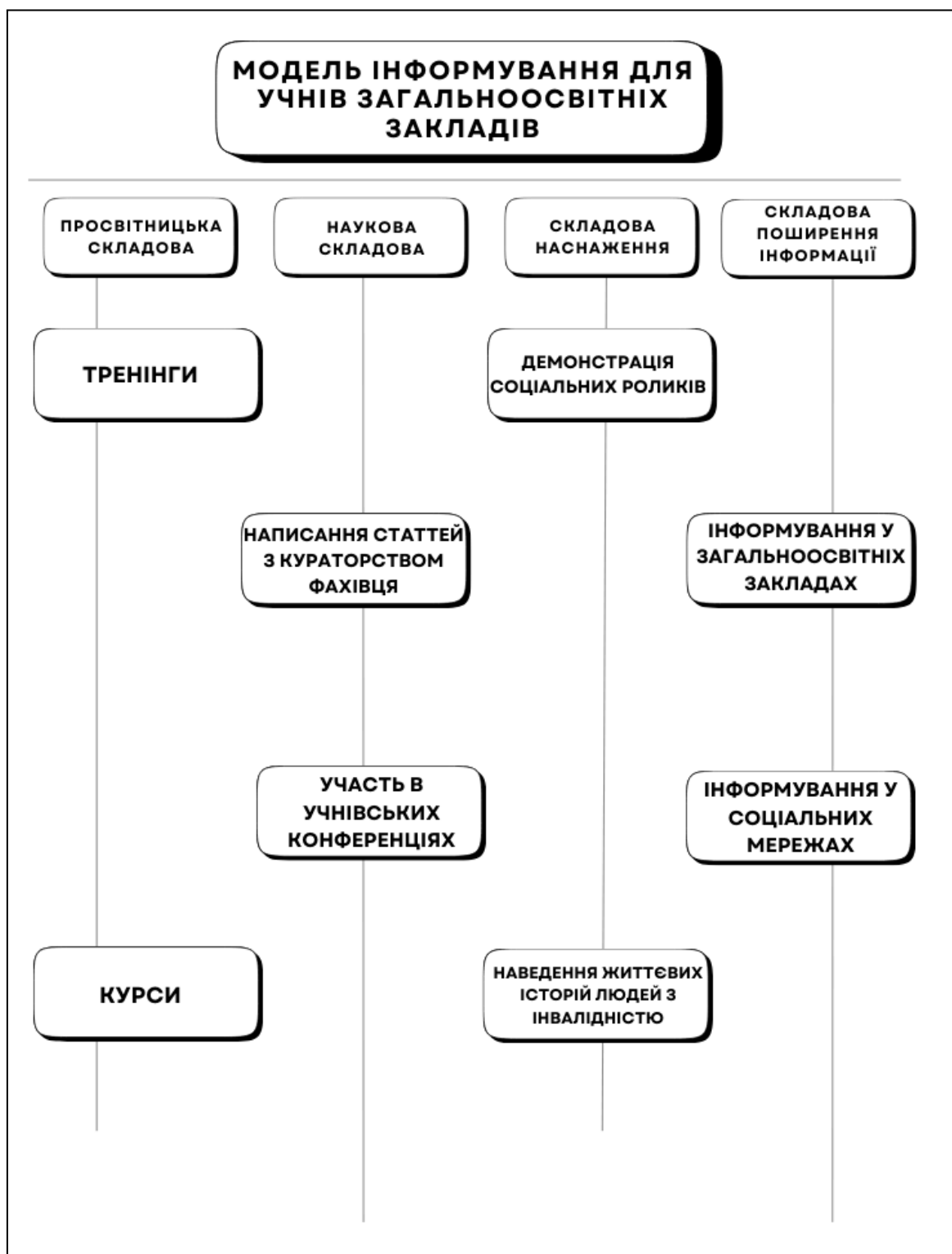
Рис. 3.9. Модель інформування про людей з інвалідністю для соціальних працівників

Для педагогічних працівників ми розробили таку схему, зважаючи на відповіді респондентів та апробувавши програму, тож вважаємо, що саме такі методи інформування є ефективними для них. Схему наводимо нижче на малюнку 3.10.

Рис. 3.10. Модель інформування про людей з інвалідністю для педагогічних працівників загальноосвітніх закладів

Для учнів ми розробили схему, зважаючи на відповіді респондентів та апробувавши програму, тож вважаємо, що саме такі методи інформування є ефективними для них. Схему наводимо нижче на малюнку 3.11.

Рис. 3.11. Модель інформування про людей з інвалідністю для учнів загальноосвітніх закладів

Тож, загалом, апробувавши нашу програму та прослухавши відповіді на питання та коментарі від наших респондентів, ми розробили загальну модель інформування про людей з інвалідністю, яку можна застосовувати для різних груп. Схематично її наводимо нижче на рисунку 3.12.

Рис. 3.12. Модель інформування про людей з інвалідністю

3.3. Перспективи розвитку програми

Зважаючи на результати проведеної нами програми, можна сказати, що вона була доволі ефективною, тож її можна застосовувати і у подальшому, адаптуючи під різні групи та аудиторії. Ми апробували дану програму на трьох групах учасників, тож можемо сказати, що адаптувати її можна під різних людей. Тож, в перспективі вона може стати дійсно результативною та ефективною не тільки серед школярів, педагогічного складу загальноосвітніх закладів та соціальних працівників.

Також, в подальшому можна розширювати часові рамки тренінгів та лекцій, аби охопити більше інформації або додати час для обговорень та питань. В кожен блок можна додати різноманітні практичні завдання, наприклад, пересування на кріслі колісному, пересування по вулиці з зав'язаними очима або практикування жестової мови. Це все можна застосувати для того, аби учасники ще більше зрозуміли бар'єри, з якими стикаються люди з інвалідністю кожного дня. А також додати практику з супроводу людей, що пересуваються на кріслі колісному, в якій можна розказати та продемонструвати всі нюанси поводження з кріслом колісним та безпосередньо з самою людиною з інвалідністю. Важливо ще навчати правилам супроводу людей з порушенням зору, акцентуючи увагу на тому, що людині варто пояснювати все, що відбувається навкруги. Даний вид практики може полягати у тому, що люди по черзі матимуть змогу супроводжувати одне одного з точки А в точку Б, і наприкінці ділитимуться своїми власними враженнями, побувавши у обох ролях.

Також, важливо зауважити те, що такі ініціативи варто впроваджувати у школах та інших освітніх установах на постійній основі, як окремі уроки, аби це не забирало час з інших важливих предметів. І доволі вагомим є те, щоб дані лекції, тренінги та практичні завдання вели освічені фахівці з соціальної роботи з наданням дійсних ситуацій та кейсів для більшого поглиблення у тему та розуміння учнями ролі та кваліфікації соціальних працівників у даній темі.

Було б корисно робити великі конференції для самих соціальних працівників та інших професій, які працюють з людьми. Варто запрошувати на такі заходи і самих людей з інвалідністю, аби вони зі своєї сторони зауважили на певні моменти, які можуть не помічати фахівці із соціальної роботи та інші люди. Адже тільки самі люди з інвалідністю дійсно знають які бар'єри вони зустрічають кожного дня, а також яких ситуацій можна було б уникнути, якби всі люди були достатньо поінформованими в темі інвалідності та самих людей з інвалідністю зокрема.

У перспективі варто вводити такі програми на державному рівні і проводити для всіх: для людей різних вікових категорій, різного соціального статусу, різного доходу, у різних професіях тощо. Адже дана тема є важливою зараз і стане ще важливішою невдовзі. Саме тому варто вже зараз бути підготовленими до викликів, які чекатимуть незабаром і людей з інвалідністю, і людей без неї.

Обізнаність громадян щодо дійсної ситуації з людьми з інвалідністю може розширити їх світогляд, а також може повпливати на розбудову доступного суспільства. Завдяки покращенню ставлення та сприймання людей з інвалідністю, а також покращенню архітектурних умов ми можемо нарешті зробити людей з інвалідністю «видимими» та дозволити їм жити повноцінним життям. А також, це може допомогти створити адаптовані під кожну людину робочі місця, аби всі без винятку змогли працювати і заробляти собі на життя.

Висновки до розділу 3

Апробувавши програму дослідження, можемо зауважити, що більшість учнів 8-9 класів на початку були не надто зацікавлені в темі, однак коли починалися створення схем, відео або питання від нас про їх досвід, то більша частина класу ставала зацікавленіша у темі. Тому можна підтвердити тезу про те, що школярі дійсно більше надають перевагу чергуванню різних форматів подачі інформації.

Учні були більш зацікавлені під час демонстрації відеороликів. Після соціального ролику про дітей, які пересуваються на кріслах колісних, школярі жваво вступили у розмову про мету та важливість даного відео для правильного розуміння теми інвалідності. Тож, можна говорити про те, що відео є доволі ефективним доповненням під час подачі інформації у лекційному форматі.

На початку та в кінці тренінгу ми давали учням пройти дві однакові анкети з базовими питаннями про комунікацію з людьми з інвалідністю та правильну термінологію. Було помічено позитивну тенденцію серед учнів, яка полягала в тому, що після лекції вони більш вільно володіли термінами та надавали більшу кількість правильних відповідей.

Відповідно можна сказати, що такі види поширення інформації є дієвими серед підлітків, і якщо правильно підібрати програму тренінгу, то ця інформація буде засвоєна та запам'ятується. Від учнів ми почули схвальні відгуки, багато хто зацікавився цією темою і навіть поділилися власними історіями з життя, коли ця інформація була їм необхідна, але, на жаль, тоді вони її не знали.

Варто зазначити те, що більшість працівників загальноосвітніх закладів, були зацікавлені під час проведення лекцій. Але залучалися більше тоді, коли надавалися конкретні ситуації та кейси. Під час цих обговорень учасники ставали жвавішими і радо обговорювали варіанти вирішення певних проблемних ситуацій. Тож, після лекцій для педагогічного складу та соціальних працівників ми також чули лише схвальні відповіді, пожвавлення інтересу та бажання колективу розвивати цю тему і серед своїх колег, і серед учнів інших класів, аби всі розуміли важливість даного питання на сьогоднішній день.

Також, важливо говорити про те, що варто вводити такі програми та проєкти на загальнодержавному рівні, аби точно всі громадяни або більша їх кількість була обізнана у даній темі.

І неможливо обговорювати дану тему без думки самих людей з інвалідністю, тому надзвичайно вагомим є залучення їх на конференції та заходи. Аби почути їх думку «зсередини» та зрозуміти певні нюанси, які може не помітити соціальний працівник або будь-яка інша людина. Саме тому це є важливим моментом, аби не говорити про людей з інвалідністю, не послухавши їх самих. Адже зараз ми відходимо від того періоду, коли людей з інвалідністю ховали і не бажали вислуховувати їх думки, робили вигляд того, ніби їх не існувало.

Підсумовуючи, можна сказати, що наразі є багато моделей інформування, тож нам залишається лише навчитися ефективно їх застосовувати для різних аудиторій, адже запит на це існує.

ВИСНОВКИ

В сучасному світі важливим є навчити кожну людину бути толерантною, аби це йшло зсередини самої особи, а не за примусом. Саме тому варто навчати цьому ще з дитинства. Особливо гостро наразі стоїть питання толерантності та правильного ставлення до людей з інвалідністю, адже їх кількість щоденно збільшується, і це факт, якому неможливо завадити. Тож, проаналізувавши теоретико-методологічні підходи з теми інвалідності та людей з інвалідністю, ми змогли зробити висновки того, що вона була і залишається актуальною на сьогодні. Суспільство пройшло довгий шлях у становленні толерантності до людей з інвалідністю. А зараз Україна має зробити великий крок вперед у цьому, адже довгий час Радянський союз ховав людей з інвалідністю, аби зробити ілюзію виключно «здорового суспільства».

Сьогодні існує безліч різноманітних соціально-психологічних моделей інформування. І, наразі, в Україні їх починають успішно застосовувати у сфері інформування про людей з інвалідністю. З'являється багато ініціатив, які покликані привернути увагу до інклюзії, безбар'єрності та до самих людей з інвалідністю. На даний момент найпопулярнішими форматами інформування є відео-проекти, проекти у соціальних мережах та спеціальні сайти.

Соціальні працівники мають брати безпосередню участь у процесі висвітлення інформації про людей з інвалідністю. Адже вони мають бути представниками людей з інвалідністю у суспільстві. Для позитивного ефекту варто залучати фахівців із соціальної роботи і у державні програми, і у приватні проекти. Зі свого боку, держава має впроваджувати більше таких важливих для громадян ініціатив, аби зацікавити їх у даній темі. Також, під час нашого дослідження, ми помітили, що соціальні працівники загальноосвітніх закладів є достатньо зацікавленими у темі супроводу людей з інвалідністю та комунікації з ними.

В ході нашого дослідження ми провели інтерв'ю для представників педагогічного складу та соціальних працівників та завдяки цьому зрозуміли які моделі інформування є цікавими для самих працівників та для учнів, а також для учнів яких класів ця просвітницька робота може бути більш затребуваною. Відповідно аналізу емпіричного дослідження ми розробили програму для працівників загальноосвітніх закладів та для учнів 8-9 класів загальноосвітніх закладів щодо інформування про людей з інвалідністю, яка включає в себе правила поведінки та комунікації з ними, а також правильну термінологію. Для школярів ми розробили та апробували просвітницький тренінг про людей з інвалідністю. Ми поєднали різні формати інформування, зокрема лекція, відповіді на питання, демонстрація соціальних роликів, ігрові формати та опитувальники. Для працівників загальноосвітніх закладів ми розробили та апробували таку модель, як лекція із можливістю задати питання. Наша програма була апробована успішно, тож можна говорити про те, що її варто впроваджувати і в подальшому. Апробувавши нашу програму та різні формати інформування ми зрозуміли які саме формати є найефективнішими окремо для соціальних працівників, представників педагогічного складу та учнів. Також, ми склали загальну модель інформування та поділили її на окремі складові, аби надалі її можна було використовувати не тільки для працівників педагогічної сфери, соціальних працівників та учнів, а і для інших груп населення, в різних галузях працевлаштування, різного віку та з різним досвідом. Тому ми зобразили нашу модель схематично, аби її було легше використовувати та застосовувати у якості «шпаргалки».

На основі апробації програми були розроблено рекомендації. Перспективними можуть бути такі методи інформування, як лекції, семінари, тренінги, ігрові форми, демонстрація соціальних роликів, запрошення на заходи людей з інвалідністю, наукові конференції, розбір робочих кейсів, історії з життя людей з інвалідністю, практичні вправи, а поширення їх має

відбуватись завдяки соціальним мережам, засобам масової інформації, на рівні держави, інформуванням на робочих місцях та в освітніх закладах.

Тож, підсумувавши можна сказати про те, що ми виконали поставлені нами завдання роботи, та навіть розробили модель інформування, яку можна успішно застосовувати в роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф. Булінг і мобінг: причини розвитку і шляхи профілактики. Особистість у просторі виховних інновацій : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: НАІР. 2018. 11с.
2. Боряк, Н. Засоби масової інформації та соціальна робота (Doctoral dissertation). 2017. 19 с.
3. Всесвітня організація охорони здоров'я. Інвалідність і здоров'я. URL:<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
4. Декларація принципів толерантності. 2023. URL:<https://www.unesco.org/en/legal-affairs/declaration-principles-tolerance>
5. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>
6. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
8. Інвалідність та суспільство:навчально-методичний посібник. За заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової – Еннс О.В. / Кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова – Еннс О.В., Буров С Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. – К., 2012. - 216 с.
9. Канішевська Л. Аналіз феномена «толерантність» в гуманітарних науках. 2020. (№ 2). с.132-136
10. Міністерство охорони здоров'я України. Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: Київ. 226 с.
11. Об'єднані Нації. Конвенція ООН про права людей з інвалідністю. 2006.
12. Панченко О. А. Роль засобів масової інформації в системі державного управління інформаційною безпекою. Публічне управління та митне адміністрування. 2020. (№ 1) с. 97-102

13. Полівко Л. Ю. Готовність дошкільних закладів освіти до роботи з дітьми з інвалідністю. 2019. с.30
14. Полівко Л. Ю., Бабич П. Ю. Уявлення учнів шкіл про соціальну роботу як професію. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. Том VII. Екологічна психологія. (№ 48). с. 165–175.
15. Полумисна О. О. Людина з інвалідністю в Україні у фокусі науки (огляд літератури). 2020. (№ 3) с. 159-166
16. Сайт громадської організації «Ліга Сильних». URL: <https://ls.org.ua/>
17. Сайт музею «Третя опівночі». URL: <https://0300.com.ua/>
18. Сайт соціального підприємства «Inclusive Friendly» громадської організації «Відчуй». URL: <http://inclusivefriendly.com>
19. Соболев Є.Ю. Загальна характеристика впровадження моделей інвалідності у законодавство зарубіжних країн. 2016. (№ 6). 114-118 с.
20. Хоружий С. М., Піонтківська О. Г. Психологічні чинники булінгу серед дітей підліткового віку. 2021. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». (№ 1). с. 103-110
21. Чмут Я., Широких А. Роль засобів масової інформації у формуванні масової свідомості громадян. 2023. с. 147-150
22. Ютуб-канал «Терен». URL: <https://www.youtube.com/@TERENUA>
23. Arzroomchilar E. Why Disability Is Technologically Mediated? Human Studies. 2024. 15 p.
24. Berridge C. W., Martinson M. Valuing Old Age Without Leveraging Ableism. 2018. (№ 4). p. 58-67
25. Bickenbach, Jerome Edmund. Physical Disability and Social Policy. Toronto: University of Toronto Press. 1993. 139 p.
26. Devlieger, P. J. Generating a Cultural Model of Disability. 2005. 16 p.
27. Dictionary. URL: <https://www.dictionary.com/browse/toleration>

28. Friedman C. Mapping Ableism: A Two-Dimensional Model of Explicit and Implicit Disability Attitudes. 2019. *Canadian Journal of Disability Studies*. p. 95-120
29. Galilee J. Literature review on media representations of social work and social workers. 2005. p. 2-4
30. Grue J. The CRPD and the economic model of disability: undue burdens and invisible work. 2023. *Disability & Society*. 17 p.
31. Gutterman A. S. Definitions and Models of Disability. 2023. 14 p.
32. Kim, Y. H., & Oh, H. J. The Relationship Between Stress, Disability Acceptance, and Quality of Life of People With Physical Disabilities in South Korea: Focused on the Psychosocial Adaptation Model. *The Journal of Applied Rehabilitation Counseling*. 2024. p. 68-79
33. Kosretas B., Ataman S., Koroğlu A. Disability or Ability: Social and Medical Model of Disability. 2022. 101 p.
34. Koštić L., Karaman P. Tolerance and Perspective towards Disability: A Mixed Methods Study. 2017. (№ 8). p. 2210-2216
35. Pettinicchio D., Maroto M. Disability-based labour market inequalities. 2024. 3 p.
36. Retief M., Letšosa R. Models of disability: A brief overview. 2018. *Theological Studies*. (№ 1). 8 p.
37. Suwal S. Child Rights of Children with Disabilities. 2024. *Journal of Legal Subjects*. (№ 48). p. 23-33.
38. Titchkosky T. Reading and Writing Disability Differently: The Textured Life of Embodiment. 2007. 136 p.
39. Twardowski A. Cultural Model of Disability -Origins, Assumptions, Advantages. 2022. *Kultura i Edukacja*. (№ 2). p. 48-61.
40. Walsh M., Stead V., Sawyer S., O'Shea A., Watson J., Anderson K. In Pursuit of Ethical and Inclusive Research: What Ethics Committees and Disability Researchers Can Learn From Each Other. 2024. *International Journal of Qualitative Methods*. (№ 23). 13 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Проведення тренінгу для представників педагогічного складу та соціальних працівників

ДОДАТОК Б

Демонстрація соціального ролику для учнів 9 класів

Проведення тренінгу для учнів 8 класів

